

De legerkampen

De legioenen maakten gebruik van twee soorten *castra*: marskampen en permanente kampen. De marskampen waren van tijdelijke aard en werden hoogstens voor de duur van een campagne opgetrokken, volgens een systematiek die sinds de 3de eeuw v.C. weinig meer veranderde. De grootte was afhankelijk van het aantal legioenen dat aan de campagne deelnam, inclusief legertrain en hulptroepen, en varieerde van 20 tot ruim 50 ha. Volgens de schrijver Pseudo-Hyginus waren de basismaten van een castrum ongeveer 470 bij 700 m, die tot twee derde daarvan konden worden verkleind. De wal eromheen moest 6 voet hoog zijn (1.80 m). Een bij Hannover gevonden vierkant kamp uit de 1ste eeuw v.C. was ca. 20 ha groot en bood plaats aan 20.000 soldaten (3 legioenen inclusief trein). Dit soort kampen, met een palissade, wal, gracht en 4 poorten, werd aan het eind van de dag, na de mars, in recordtijd opgebouwd door een deel van de troepen, terwijl een ander deel de wacht betrok. Deze voor de vijand verbijsterende prestatie vormt een goed voorbeeld van de effectieve training en discipline van het Romeinse leger.

De indeling van het kamp kon variëren, maar het uitgangspunt was altijd het *praetorium*, in het midden: het hoofdkwartier van

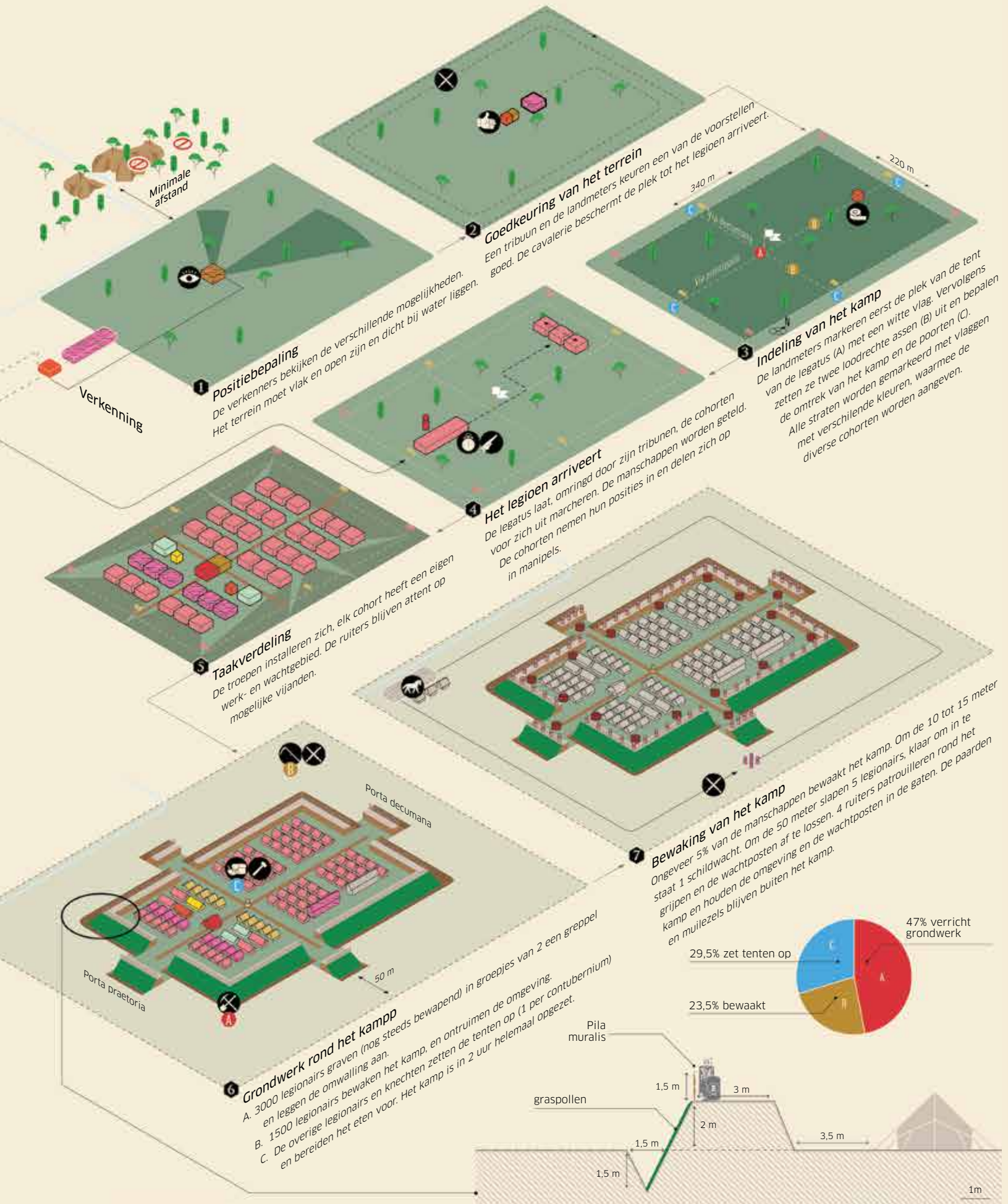
de commandant met het heiligdom waar de veldtekens werden bewaard. Het werd omringd door het eerste cohort en de lijfwachten. Zo kon de commandant het kamp overzien en gemakkelijk zijn orders verspreiden. Het kamp werd doorsneden door twee rechte wegen, in de lengte door de *via praetoria* en in de breedte door de *via principalis*, die voor het praetorium langs liep (aan de achterzijde van het praetorium kon nog de *via quintana* worden aangelegd). Achter het praetorium lag het *quaestorium*, het verblijf van de quaestor (administrateur, betaalmeeester). De *via praetoria* en de *via principalis* kwamen aan weerszijden uit bij een van de vier toegangspoorten tot het castrum. De soldaten sliepen met acht man, een *contubernium*, in een *papilio* (tent) van ongeveer 3 bij 3 m, met aan de voorzijde een ruimte voor hun wapens, lastdier en *calones* (slaven). Binnen de omheining van het kamp hadden de hulptroepen hun eigen afdelingen, voor en achter het praetorium.

Marsorder legioenen

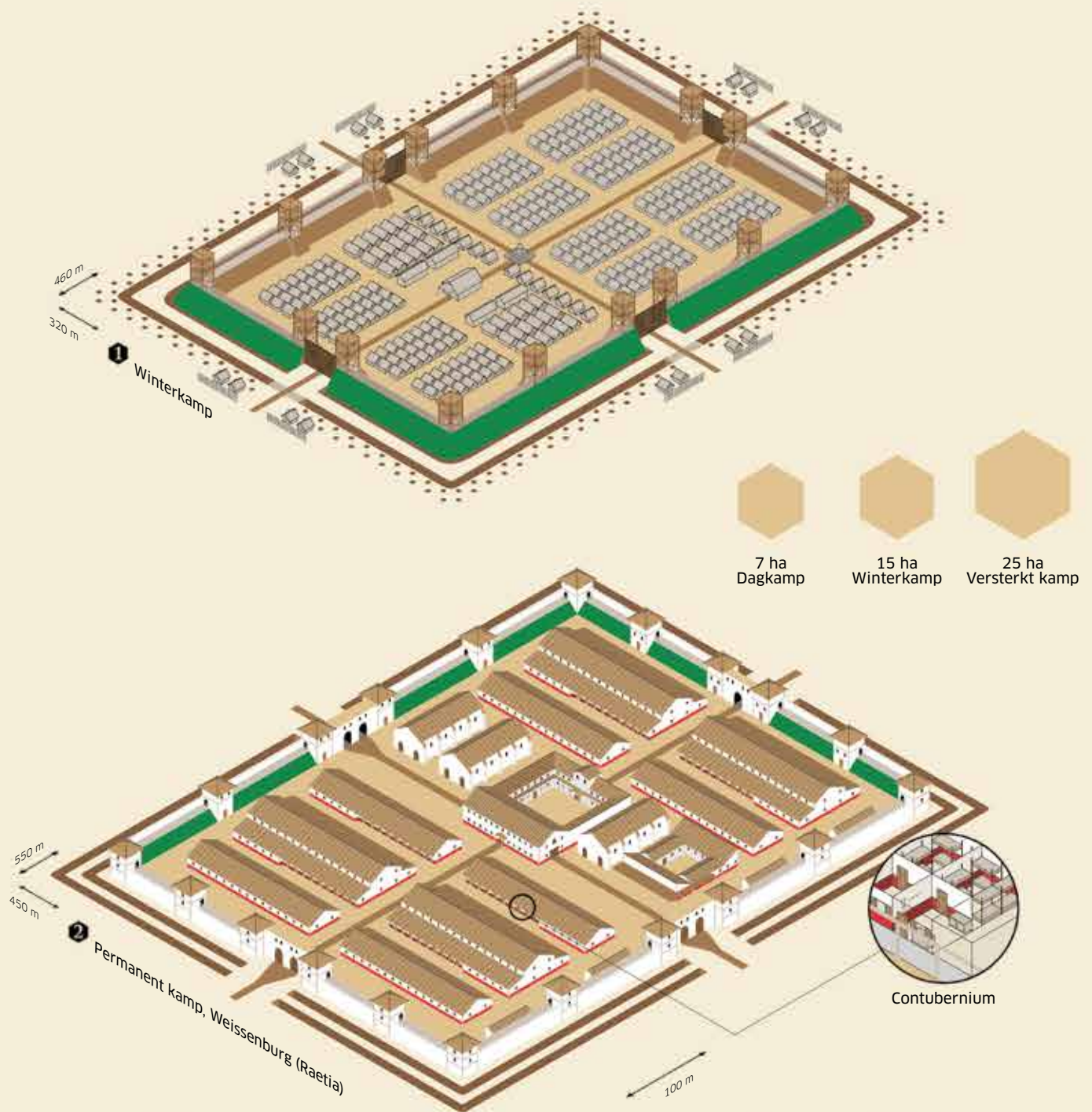
- Commando en cavalerie van het legioenen
- Cohort (legionairs en calones in 5 rijen naast elkaar)
- Verkenners
- Vleugels met hulptroepen (auxilia)
- Genie
- Hulptroepen
- Karren
- Artillerie

Snelle verdediging

Verschillende Romeinse kampen

Toen de campagnes langer gingen duren, werden er voor de wintermaanden semipermanente kampen ingericht, met betere verdedigingswerken, bijvoorbeeld torens. Zoals uit opgravingen is gebleken, werden deze winterkampen volgens dezelfde indeling gebouwd als de marskampen die Polybius en vooral Pseudo-Hyginus hebben beschreven, ook al kwam de *via principalis* vaker precies halverwege het castrum te liggen, net als de *via praetoria*. Binnen de vier kwadranten werd de ruimte wel anders ingedeeld dan bij de marskampen.

In de loop der tijd werden de legioenen steeds vaker aan de grenzen of in de provincies gestationeerd, wat leidde tot de bouw van permanente kampen. Ook deze hadden dezelfde hoofdindeling als de marskampen, maar de tenten werden vervangen door gebouwen met slaapzalen en wapenkamers. In

plaats van een palissade werd er een stenen muur met torens rond het kamp gebouwd, waarheen een dubbele, soms zelfs driedubbele gracht werd uitgegraven. Al deze kampen hadden grofweg dezelfde afmetingen: het *Castrum Lambaesis*, in Africa, dat tussen 115 en 120 werd gebouwd, huisvestte 12.000 manschappen en besloeg 21 ha (420 bij 500 m).

Toen het Imperium zijn definitieve omvang had bereikt, werd langs de grenzen een gefortificeerd verdedigingssysteem aangelegd. Soms, zoals in Germania en langs de Donau, werden de forten opgetrokken met het oog op geplande veroveringen en pas tot verdedigingswerken verbouwd toen de voortdurende barbaarse invallen dat nodig maakten. Vanaf de 3de eeuw werd de grens- en verdedigingszone van het Romeinse Rijk *limes* genoemd. Soms werden de grenzen versterkt met muren tussen

Belangrijkste grensversterkingen

◆ Forten ● Forten/versterkte boerderijen — Doorlopende muur ■ Onderbroken muur

ca. 63 km
ca. 19 forten

Muur van Antoninus (Britannia)/142 n.C.

117 km
ca. 80 grotere en kleinere forten

Muur van Hadrianus (Britannia) 122 n.C.

420 km
ca. 69 forten

Limes Pannonicus/1ste eeuw n.C.

550 km
ca. 150 forten

Limes Germanicus/9 n.C.

ca. 735 km
ca. 50 forten

Limes Daciae/107 n.C.

ca. 750 km
ca. 48 forten

Limes Africanus/2de eeuw n.C.

800 km
ca. 41 grotere en kleinere forten

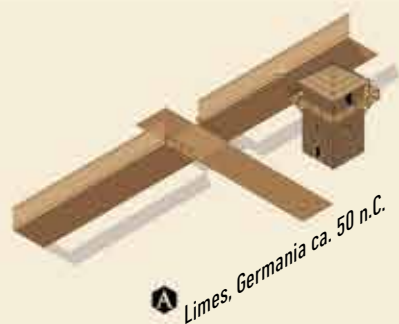
Limes Moesiaie/87 n.C.

896 km
ca. 2000 versterkte boerderijen

Limes Tripolitanus/2de eeuw n.C.

ca. 1500 km
150 forten en versterkte boerderijen

Limes Arabicus/111 n.C.

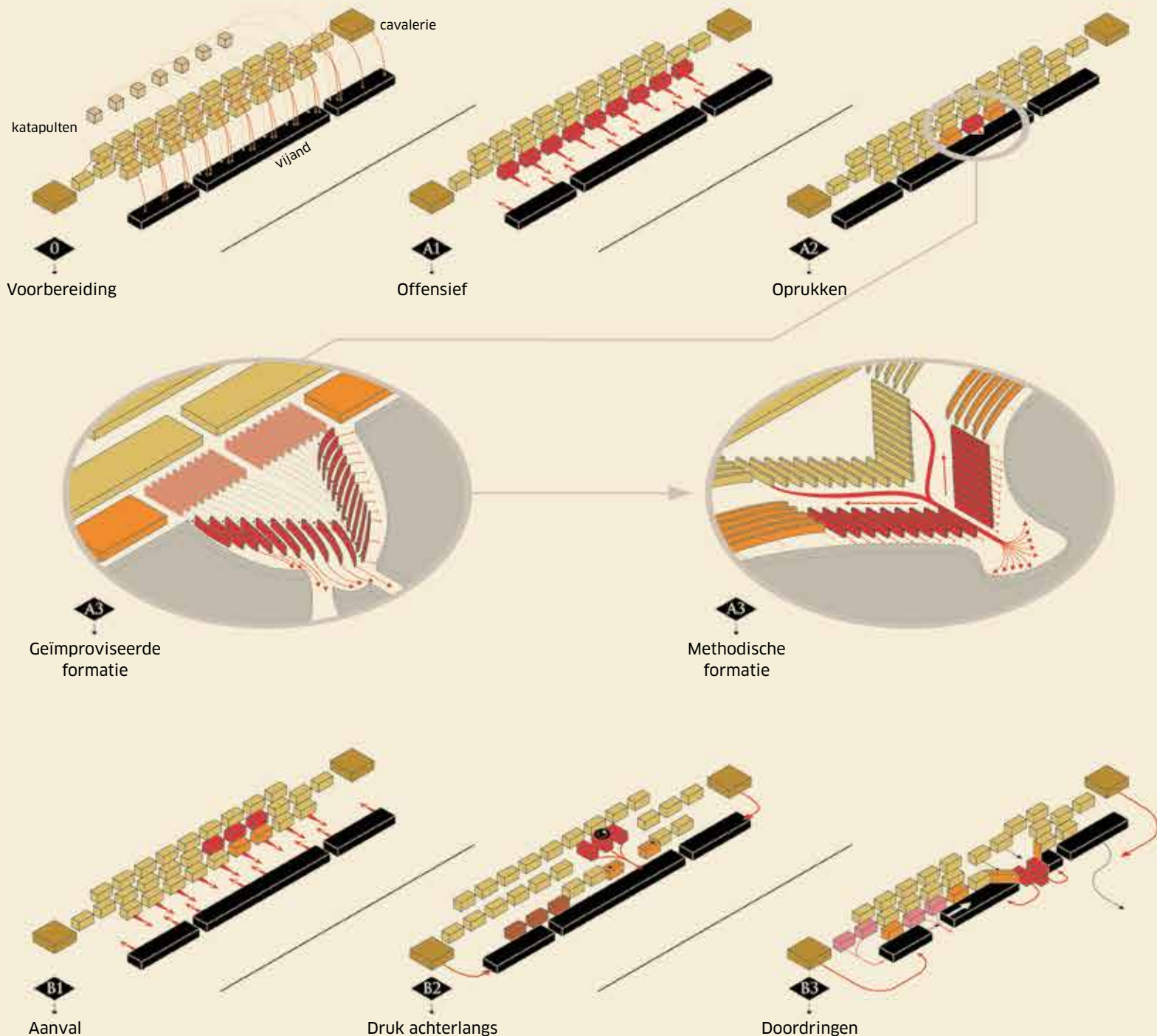

de kampen en forten, zoals in Britannia en langs de Rijn en de Donau, maar dat gebeurde niet overal. De Romeinse grens van Africa, de *fossatum Africae* (Afrikaanse gracht), leek in niets op de verdedigingswallen in het noorden; een continue verdedigingslinie was in de woestijn niet te realiseren. Hier was sprake van een vrij brede zone die door het leger werd gecontroleerd, met als speciale aandachtspunten de rondtrekkende nomaden, stammen, dorpen en seminomadische veeboeren, de bescherming van de watervoorziening en de blokkade van bepaalde doorgangsroutes, waarlangs het Legio III Augusta forten had gebouwd. In het noorden van het Rijk werden vanaf de 2de eeuw doorlopende muren en grachten aangelegd, die een reeks torens en wachtposten verbonden en werden verdedigd door *vexillationes*, groepen legionairs, en *numeri*,

barbaarse hulptroepen, die in een groot aantal castra waren ondergebracht.

Toen aan het eind van de 3de eeuw de lineaire, stationaire grensverdediging ontoereikend bleek, werd het leger gereorganiseerd en verdeeld in *comitatenses* (zware militaire eenheden) en lichte, dynamische *ripenses* ('troepen van de rivieroever'), die later *limitanei* (grenstroepen) werden genoemd. De sterk gepolitiseerde, met de keizer verbonden comitatenses, die in de steden gelegerd waren, zijn te vergelijken met de eerdere legioenen, terwijl de limitanei, die altijd in kampen verbleven, werden ingezet voor de verdediging van de grensprovincies. Zij vormden de eerste linie tegen de barbaarse invallen.

Verschillende vormen van de acies triplex

Tactieken en voordelen van de acies triplex

0. De manipels worden verspringend in drie lijnen opgesteld, waardoor de eenheden elkaar gemakkelijk kunnen aflösen (de tweede lijn neemt de plaats van de eerste in zodra deze verzwakt raakt). Zo blijft de slagorde intact en worden bressen voorkomen.

De legionairs vallen met verschillende wapens aan, onder andere speren, pijlen en projectielen die met katapulten op de vijand worden afgeschoten.

A1. Het frontale offensief begint. Door de samenhang van de centuriae en de flexibiliteit van de manipels kan het legioen klappen opvangen en gecoördineerd aanvallen.

A2. De oprukkende manipels proberen een bres in de vijandelijke lijn te slaan.

A3. Als het een manipel lukt een bres te slaan vormen de twee samenstellende centuriae een *cunium* (wig), die wordt ondersteund en gedekt door de centuriae

aan weerszijden. De manipels links en rechts van de wig rukken verder op om een mogelijke tegenaanval te pareren. Wanneer de soldaten uitgeput raken, maken de aanvallende centuriae een doorgang vrij, zodat de twee centuriae van de manipel uit de tweede lijn de aanval van hen kunnen overnemen. Zo is het mogelijk de vijandelijke lijn op meerdere plaatsen tegelijk te doorbreken.

B1. Het legioen kan ook een meer geconcentreerde, zwaardere aanval opzetten om een beslissende doorbraak te forceren. Drie manipels uit de tweede lijn rukken op, met steun van twee manipels uit de eerste lijn.

B2. De manipels uit de eerste lijn maken de weg vrij voor de stootroep. Het hele legioen rukt op om de aanval te dekken, de samenhang te bewaren en de vijandelijke lijn te breken.

B3. De manipels dringen het vijandelijke leger binnen via de gaten in de gedesorganiseerde lijn, om het ook van binnenuit en van achter aan te vallen. De cavalerie op de vleugels valt van achter aan en achtervolgt vluchtende soldaten.

Deze bekende tactische figuren konden snel en efficiënt op het slagveld worden uitgevoerd zodra de commandant zijn orders gaf, die de trompet- en hoornblazers door middel van vaste signalen aan de manschappen door-gaven.

Dit type leger was veel mobieler dan de zware, logge falanx uit vroeger eeuwen en kon het opnemen tegen veel grotere vijandelijke legers. De cavalerie speelde een belangrijke rol bij de bescherming van de vleugels en de achterhoede.

Het legioen in de strijd

Vanaf de 2de eeuw v.C. ging het Romeinse leger op het slagveld in principe als eerste tot de aanval over (behalve als het om een uitputtingsoorlog ging). Zodra de voorste linie de vijand tot op 25 à 30 m was genaderd wierpen de legionairs hun *pila* (speren) en voerden daarna een charge uit, onder het slaken van strijdkreten. Aanvankelijk hadden de legioenen in falanxformatie gevochten, zoals de Grieken traditioneel deden, maar daardoor waren ze weinig wendbaar, vooral op geaccidenteerd terrein, en konden ze zich niet snel in kleinere eenheden opsplitsen. De slagorde in drie linies bracht de Romeinse legioenen veel overwinningen (bijvoorbeeld op het Macedonische leger, Slag bij Pydna, 168 v.C.), want het manipulaire legioen - d.w.z. opgebouwd uit manipels, gegroepeerd tot cohorten: twee linies van 145 × 6,5 m en een linie van 245 × 6,5 m - kon op elk soort terrein worden ingezet. Het marsleger, dat al in cohorten,

manipels en centuriae was georganiseerd, kon zich in reactie op een aanval relatief snel in de drie linies van de slagorde opstellen. De voorste linie van deze *acies triplex* werd gevormd door de *hastati* (jonge soldaten), de tweede linie door de *principes* (ervaren manschappen) en de derde door de *triarii* (veteranen). De twee eerste linies bestonden uit manipels van 120 tot 160 man, de derde van 60 man.

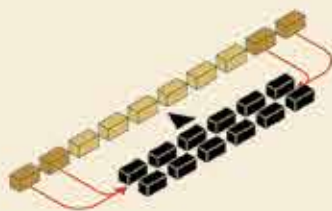
De commandant van het legioen bevond zich doorgaans achter de tweede linie, waar hij het slagveld goed kon overzien en ook zelf goed gezien kon worden. De veldtekens, de *tubicines* (trompetters), de *cornicines* (hoornblazers) en natuurlijk de *tesserarii* (onderofficieren die berichten overbrachten) stelden de commandant in staat met de verschillende legeronderdelen te communiceren. Als de keizer zelf het bevel voerde, bevond hij zich ook op deze positie, maar wel omringd door *equites singulares* (zijn persoonlijke cavalerie) en de pretoriaanse garde.

Verschiedende formaties

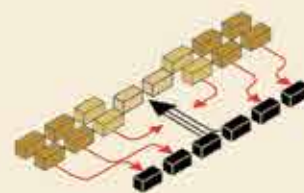
Wigformatie

De linies vormen een saillant om het front van de vijand te doorbreken.

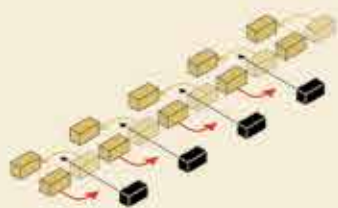
Enkelvoudige verdedigingslinie

Manipels worden in een linie opgesteld om de flanken van de tegenpartij te passeren en te omsingelen, terwijl de eigen flanken worden beschermd.

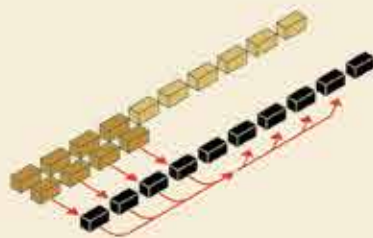
Tactiek van het verzwakte centrum

Het centrum wordt opzettelijk ontruimd om een vijandelijke aanval uit te lokken en de vijand uiteindelijk te omsingelen.

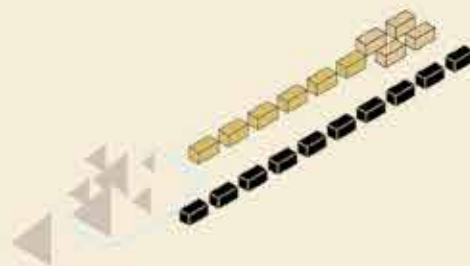
Tactiek van Zama

De manipels verplaatsen zich en creëren zo ruimtes waarin de vijand wordt ingesloten en uitgeschakeld.

Tactiek van het sterke front

De troepen worden aan één zijde van het front verdubbeld, om door de vijandelijke linies aan die zijde heen te breken en vervolgens de rest van de vijandelijke troepen van achteren aan te vallen.

Beschermde flank

Als één flank wordt beschermd door een natuurlijke hindernis (berg of rivier) worden de cavalerie en hulptroepen op de andere flank gepositioneerd.

Formaties van de legionairs

Acies triplex (drievoudige formatie)

Basisopstelling.

Rouleren

Om de eerste linie af te lossen, glipt de tweede linie tussen de soldaten van de eerste linie door en zet de opmars voort.

Testudo (schildpadformatie)

Defensieve formatie, bijna onkwetsbaar voor pijlen en werpsperen. In aanvalsformatie als falanx.

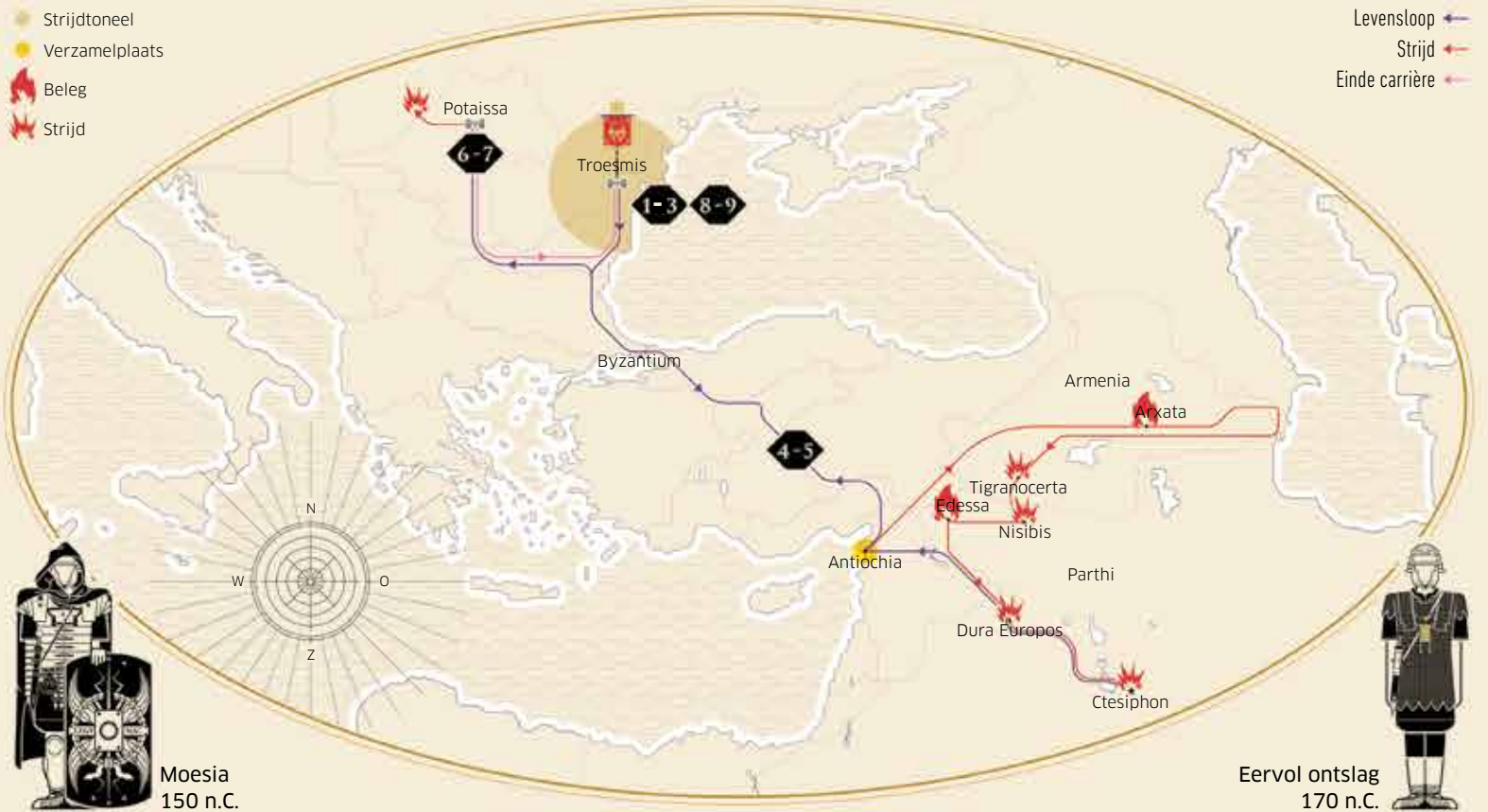
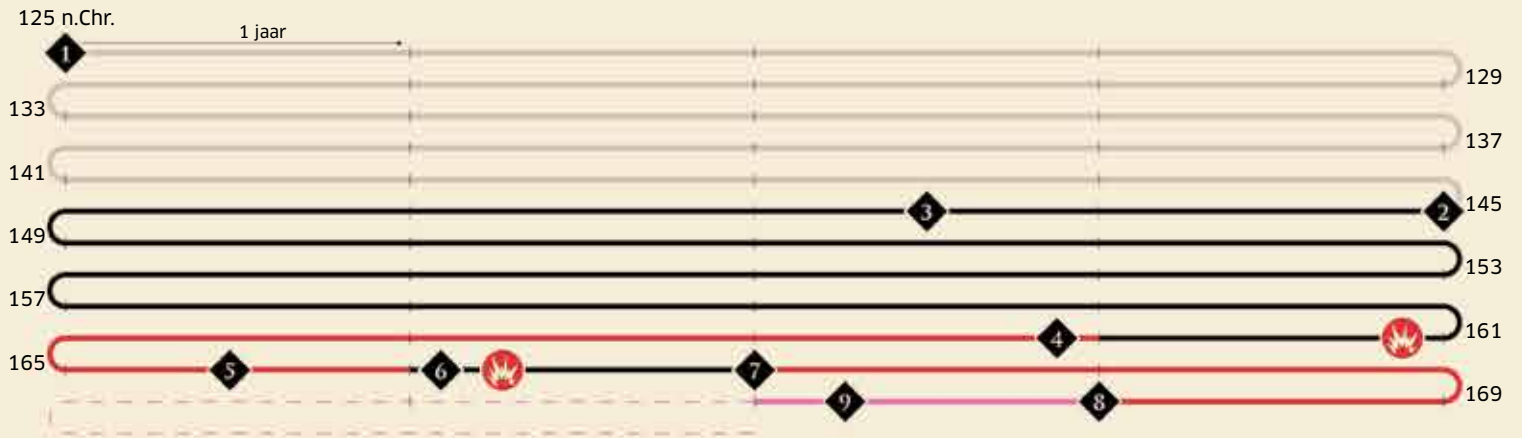

Wigformatie

Bedoeld om door de vijandelijke verdediging te breken.

Carrière van legioensoldaat T. Valerius Marcianus

— Kindertijd/jeugd — Legioensoldaat — Strijd — Pensioen/Honesta missio

De legionair

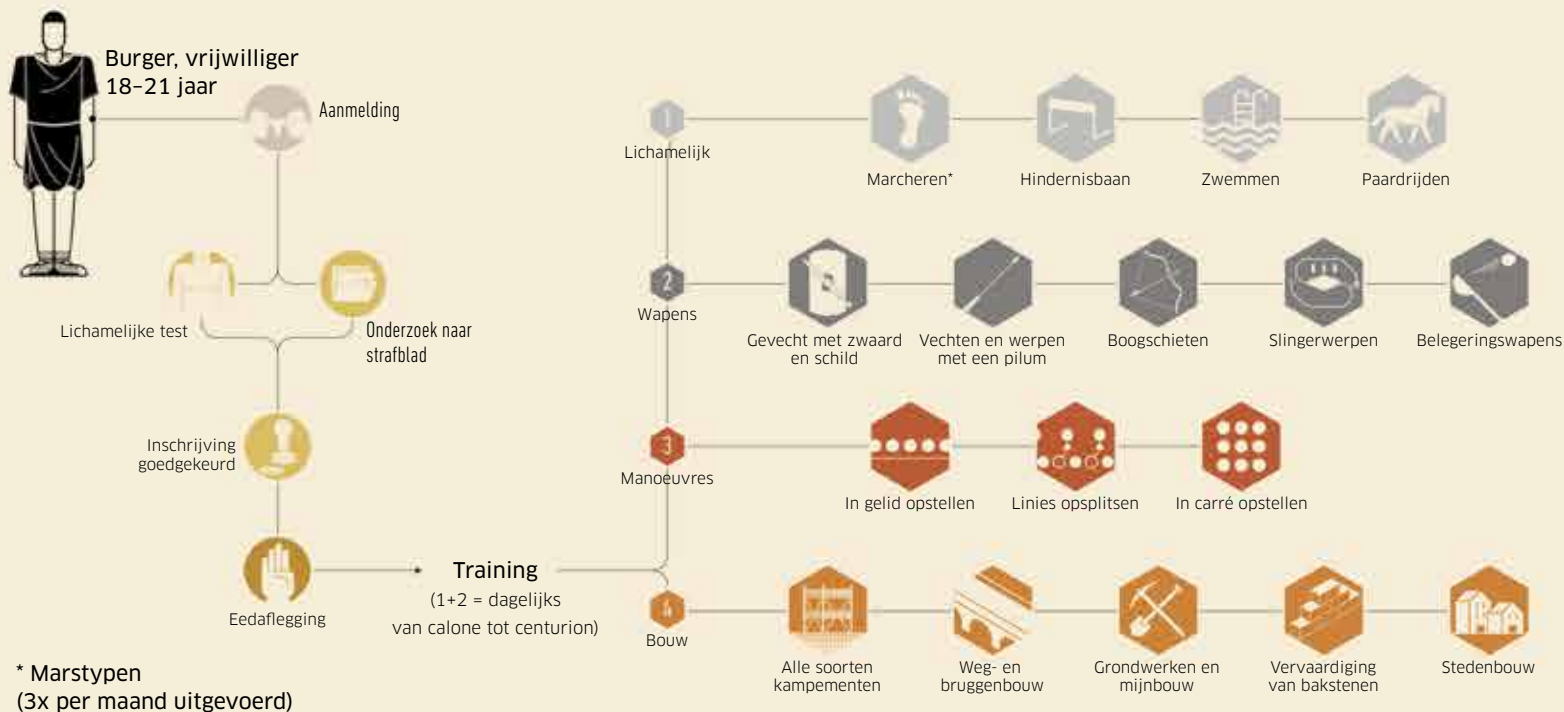
De legioensoldaten moesten zich vaak verplaatsten. Dat gebeurde meestal in een colonne van 4 tot 6 man breed en een lengte van 2,5 tot 4,2 km, de legertrein niet meegerekend. Om altijd op die verplaatsingen voorbereid te zijn hield elk legioen marsoefeningen, drie keer per maand, over een afstand van ongeveer 15 km. Op een *campus*, een exercitieterrein bij het castrum, werden de gevechtshandelingen getraind, met houten zwaarden en schilden van gevlochten wilgentenen, die zwaarder waren dan de normale uitrusting. Waarschijnlijk werden de verschillende manoeuvres ook geoefend, zoals de onderlinge aflossing van de linies, omtrekkende bewegingen, de wigformatie en de schildpadformatie.

In het legerkamp hadden de soldaten, naast de exercities, taken zoals wachtlopen en op de uitkijk staan. Ook werden ze ingezet bij infrastructurele projecten, enerzijds voor het leger zelf, zoals de aanleg van militaire wegen, inclusief het daaraan voorafgaande werk in de steengroeven en steenbakkerijen (dit is te herleiden uit de militaire stempels die op de stenen zijn

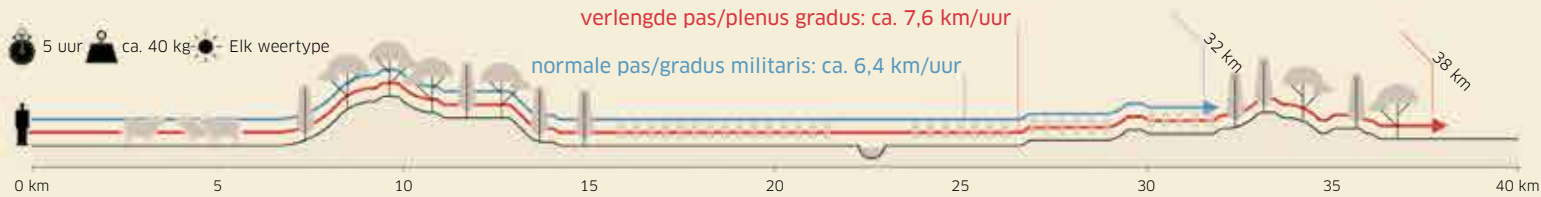
gevonden), anderzijds voor civiele werken, waarvoor een legioen de specialisten leverde, zoals landmeters, architecten en ingenieurs. En natuurlijk werden de legioenen ingezet bij militaire conflicten in hun eigen regio of een andere provincie. Soms verbleven ze jarenlang in een oorlogsgebied, soms keerden ze meteen na een missie naar hun basiskamp terug, bijvoorbeeld wanneer ze werden ingezet om een opstand of burgeroorlog de kop in te drukken. Vanaf halverwege de 2de eeuw gebeurde het niet vaak meer dat een heel legioen naar een front werd gestuurd. In plaats daarvan gingen er *vexillationes*, detachementen ter grootte van een cohort, om op het slagveld als legereenheid te fungeren. Na minimaal 25 jaar trouwe dienst - zonder misdragingen - kreeg een legionair *honesta missio* (eervol ontslag) en een aanzienlijke som geld of een lapje grond in een van de *coloniae*. Tijdens de diensttijd werden er regelmatig *donativa* (premies) uitgekeerd, bijvoorbeeld na een overwinning, die tot flinke bedragen konden oplopen.

1. Titus Valerius Marcianus wordt in het jaar 125 in Moesië geboren, 30 km van Troesmis. Zijn vader is veteraan.
2. In 145 meldt hij zich bij Legio V Macedonica, het Romeinse legioen dat in Troesmis is gelegerd.
3. Belangrijkste werkzaamheden tijdens de eerste 16 jaar: politietaken en grensbewaking.
4. In 161 breekt de Parthische Oorlog uit. De Romeinen onder Lucius Verus worden verslagen en het Legio V Macedonica wordt in 162 naar Antiochië gestuurd, samen met nog vijf legioenen en vijf *vexillationes*. Daar worden de troepen samengevoegd en getraind met het doel Armenië te heroveren, de Parthen te onderwerpen en hun hoofdstad in te nemen. Marcianus is op dit moment 37.
5. Na 20 jaar dienst wordt hij in 165 'veteraan' en bevordert tot *beneficiarius consularis*, wat betekent dat hij is vrijgesteld van corvee, voor de consul (of andere hoge officier) gaat werken en administratieve, logistieke en politietaken krijgt.
6. Bij het begin van de Marcomannenoorlog, in 166, wordt hij naar Potaissa gestuurd, het nieuwe kamp in Dacië.
7. Van 167 tot 170 vecht hij in de Marcomannenoorlog, ongetwijfeld in de achterhoede.
8. In 170, als hij 45 is, verlaat hij het legioen na 25 jaar dienst, slaat het aanbod van een lapje grond in een kolonie voor oud-strijders af en kiest in plaats daarvan voor de premie voor *honesta missio* (eervol ontslag) van 3000 denarii (het equivalent van tien jaar soldij) plus de uitbetaling van de voor hem gereserveerde 250 denarii. Hij keert terug naar zijn familie in Troesmis.
9. Datzelfde jaar trouwt hij met Marcia Basilissa. Over zijn verdere leven, nageslacht en overlijden is niets bekend.

Recrutering en opleiding

* Marstypen (3x per maand uitgevoerd)

Belangrijkste taken van de legioensoldaten

Straffen

De uitrusting van de legioenen werd voortdurend verbeterd. Tijdens de eerste eeuwen van de Republiek droegen de soldaten zware wapens, naar voorbeeld van de hoplieten, die ze zelf moesten meebrengen. Het lange zwaard werd in de 3de eeuw v.C. vervangen door de *gladius*, een kort zwaard dat buitengewoon effectief was in het man-tegen-mangevecht. De legionair droeg zijn zwaard rechts, de centurio droeg het links. In de 1ste eeuw n.C. werd de maliënkolder (9-12 kg) vervangen door de *lorica segmentata* (gesegmenteerd borstharnas, 6-8 kg).

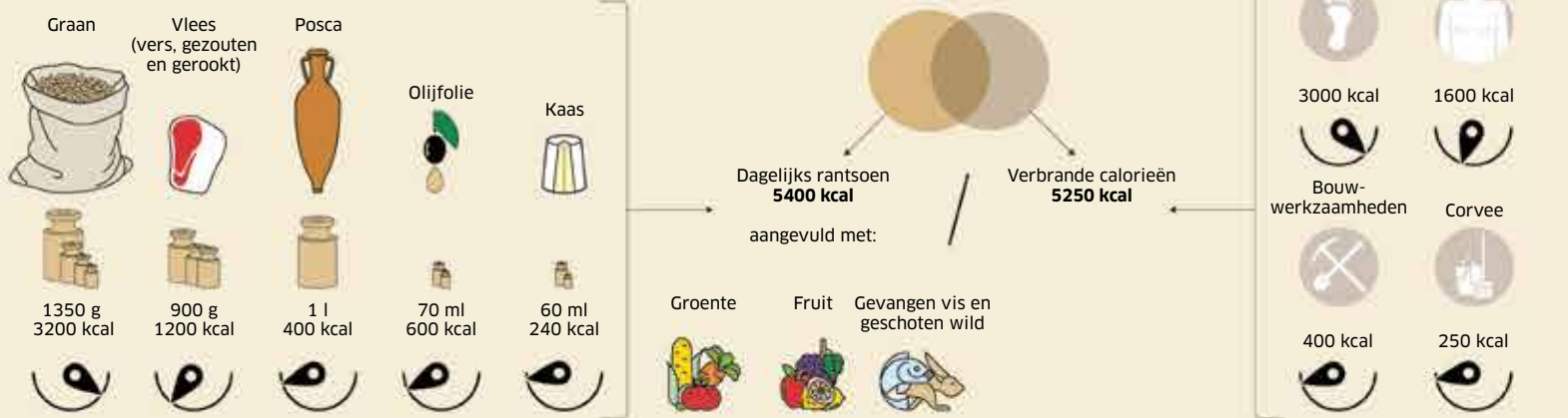
Onder het Keizerrijk veranderde de wapenrusting verder. De *pilum* (speer) werd vervangen door de langere *hasta* (lans; op het moment dat de legionairs in 8 linies werden opgesteld) en de *gladius* door de *spatha*, het lange zwaard dat eerst alleen door de cavalerie werd gedragen. Vanaf de 3de eeuw droegen de *phalangarii* (soldaten in de voorste linies) een *hasta* en de *lancearii*

daarachter werpsperen. De laatste linie bestond uit *sagittarii*, boogschutters. Het zware rechthoekige *scutum* (schild) werd vervangen door een lichter rondschild (*clipeus, parma*). De gehele uitrusting werd nu door het leger verstrekt (maar de kosten daarvan werden wel ingehouden op de soldij) en moest weer worden ingeleverd wanneer de soldaat afzwaaide.

Tijdens de marsen en de veldslagen droegen de legionairs hun uitrusting deels zelf - wapens, gereedschappen, eten en drinken - daarnaast beschikte elk *contubernium* (groep van acht) over een kar of lastdier om zwaardere bagage te vervoeren. Behalve de mondvoorraad die de soldaten zelf droegen verbruikte een legioen elke dag 18,4 ton voedsel en veevoer. Over het algemeen kocht de generale staf de rantsoenen voor 17 dagen in; de rivierloten speelden een buitengewoon belangrijke rol bij de bevoorrading van de troepen.

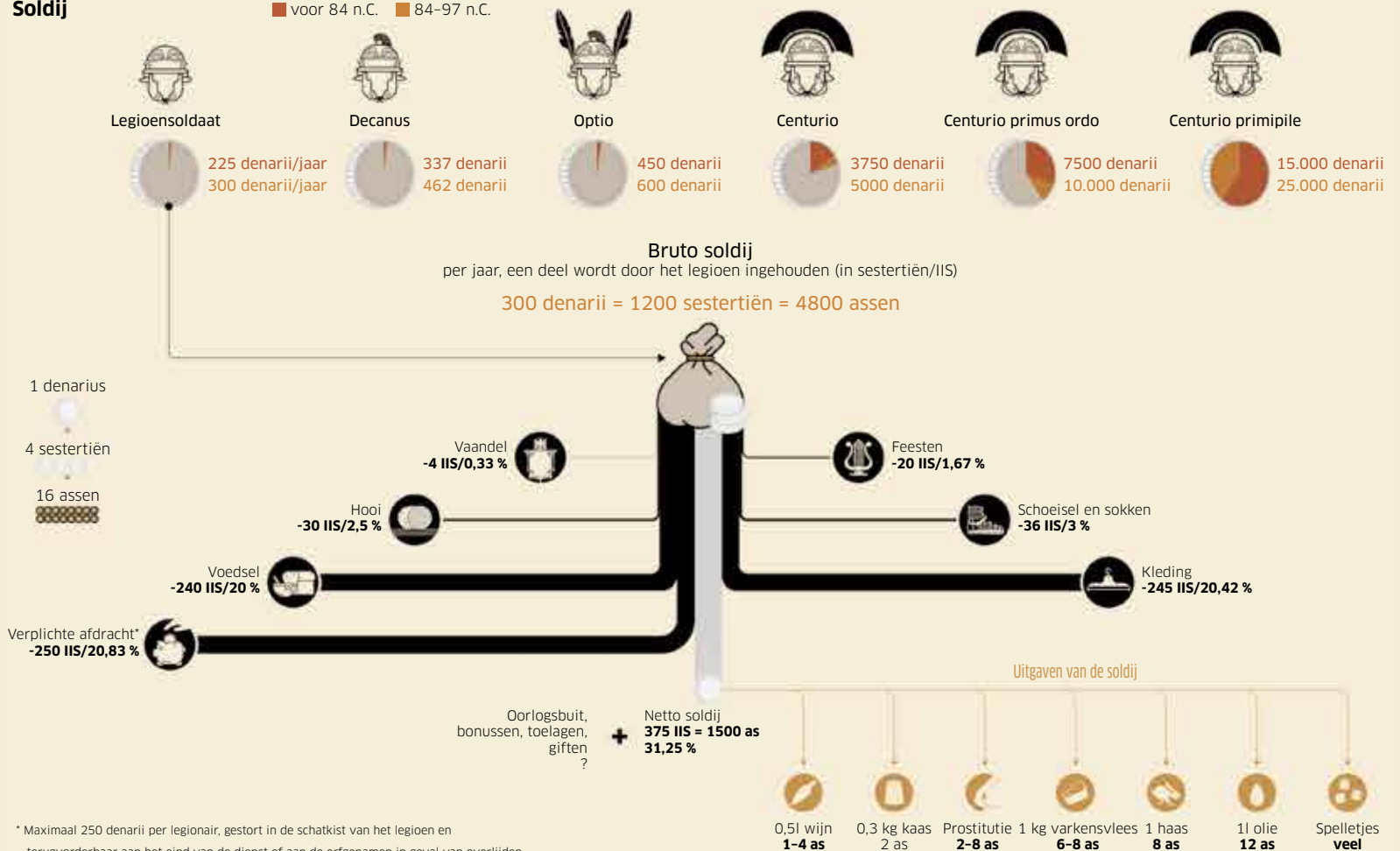
Voedsel in verhouding tot de dagelijkse uitgaven

in grammen en calorieën in optimale conditie

Soldij

■ voor 84 n.C. ■ 84-97 n.C.

* Maximaal 250 denarii per legionair, gestort in de schatkist van het legioen en terugvorderbaar aan het eind van de dienst of aan de erfgenamen in geval van overlijden.

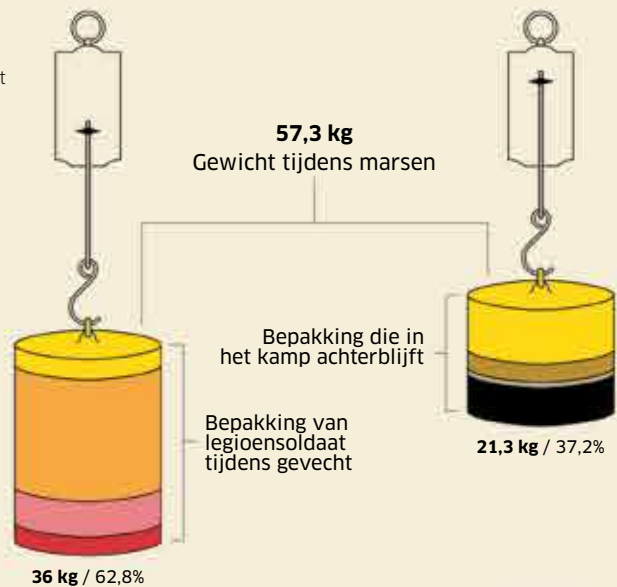

Legenda

- 1. Cassis
- 2. Lorica laminata
- 3. Plumbata
- 4. Pilum
- 5. Zware pilum
- 6. Scutum + hoes
- 7. Cingulum
- 8. Pugio
- 9. Gladius
- 10. Cingulum
- 11. Gereedschap
- 12. Mand
- 13. Situle
- 14. A. Bestek
B. Nap
C. Drinkfles
- 15. Pila muralis
- 16. Furca
- 17. Net

- 18. Leeftocht voor 3 dagen
- 18 A. Brood
- B. Biscuits
- C. Zout
- D. Vlees
- E. Kaas
- F. Graan
- G. Posca (wijn + water)
- 19. Saccus scorteus
- 20. Persoonlijke spullen
- 21. Mantica
- 22 A. Omslagdoek
B. Tunica
C. Tunica zonder mouwen
- 23. Caligae
- 24. Paenula
- 25. Strohoed

- Wapens voor man-tot-mangevecht
- Werpwapens
- Bescherming
- Kleding
- Gereedschap
- Keukengerei
- Leeftocht voor 3 dagen
- Persoonlijke bezittingen
- 1 per contubernium
- Gedragen door een ezel

Ontwikkeling van de Romeinse cavalerie

Taken: Grensbewaking Verkenning Doorbraak Verbinding Achtervolg/verkenning Shocktactiek Intimidatie
 Voetgevecht Positie: Flanken Eerste lijn Achter Tussen de lijnes

Equites/bereden infanterie
5de eeuw v.C.

Bereden infanterie
1ste eeuw v.C.

Boogschutters
1ste eeuw n.C.

Lichte cavalerie
1ste eeuw n.C.

Standaarddrager
1ste eeuw n.C.

Gewone cavalerie
3de eeuw n.C.

Katafrakten/zware cavalerie
4de eeuw n.C.

Kameelruiters langs de limes van Afrika
4de eeuw n.C.

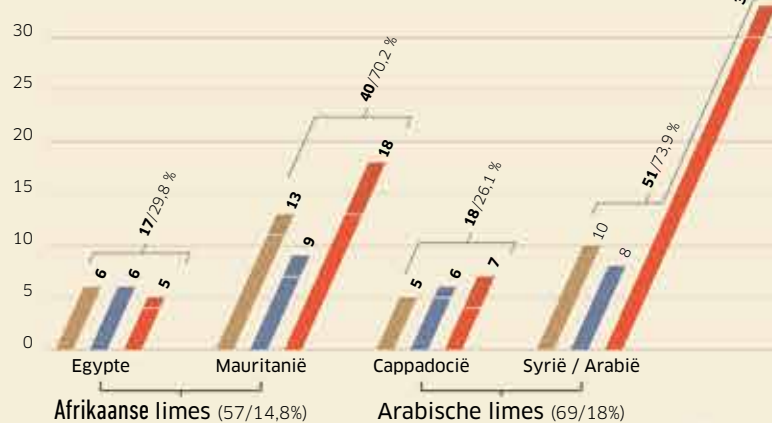
Verskil in salariëring tussen Romeinen en hulptroepen

in 84 n.C., in sestertiën per jaar

	Romeinen	Hulptroepen
Infanterie	Soldaat	Soldaat
	1200	1000
	Optio/Curator	Optio/Curator
	2400	2000
	Centurion/Decurion	Centurion/Decurion
	6000	5000
Cavalerie	1400	1200
	3400	2800
	8400	7000

Inzet en aantal hulpeenheden per provincie

tijdens het bewind van Hadrianus rond 130 n.C.

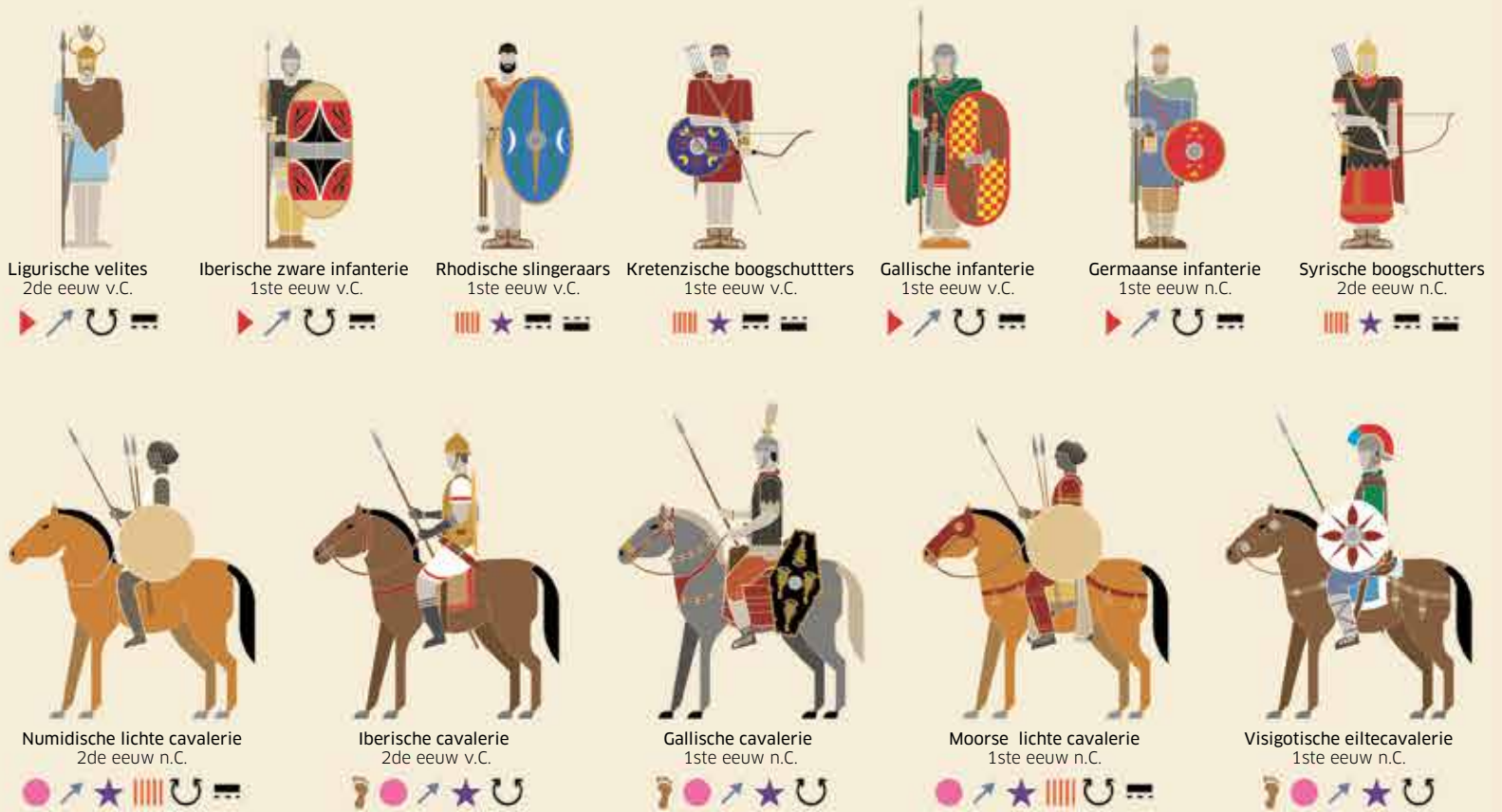
Cavalerie en hulptroepen

Aan het begin van de Republiek beschikte het Romeinse leger nog niet over een ruitery van enige betekenis, maar tijdens de Tweede Punische Oorlog werd duidelijk hoe effectief de charges van de Hannibals zware cavalerie waren. Dus riepen de Romeinen eind 2de eeuw v.C. een soortgelijke cavalerie in het leven, bemand door hun Iberische en Gallische bondgenoten (soms in combinatie met Romeinse ruiters), die werd ingezet voor directe gevechtshandelingen. Een legioen beschikte daarnaast over 120 infanteristen te paard, die met tactische missies werden belast.

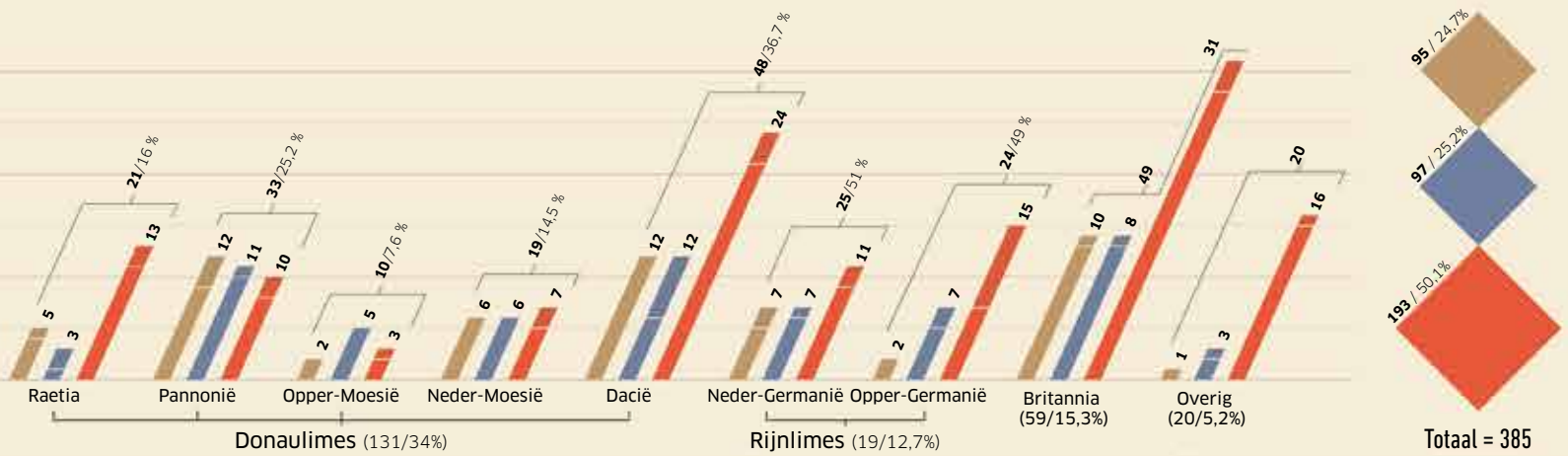
Cavaleristen werden in die begintijd gerekruteerd onder jonge mannen uit de rijkste families (van senatoren of ridders). Zij kregen een *equus publicus* toegewezen, een paard dat door de Staat werd onderhouden. Tijdens de Republiek dienden ze zes

jaar, waarna de censor hun staat van dienst en de conditie van hun paard inspecteerde. Op basis van die inspectie mochten ze zich al dan niet verkiesbaar stellen als krijgstruun (stafofficier in een legioen, bevelvoerder van een cohort), werden ze door een consul of praetor op campagne gestuurd en konden ze opteren voor de quaestuur, de eerste trap van de *cursus honorum*. Na de militaire hervormingen van Gaius Marius (107 v.C.) was het voor ridders niet langer verplicht om bij de cavalerie te dienen. Wel handhaafde Marius de traditionele eisen om op te klimmen in de commandostructuur.

De taken van de Romeinse cavalerie werden later overgenomen door de *ala* (ruitery van de hulptroepen, nog steeds onder bevel van ridders of jonge senatoren) en bereden cohorten, bestaande uit 120 ruiters en 680 infanteristen. Zo beschikte het Romeinse leger over een cavalerie die die naam waardig was en tactisch kon worden ingezet. Militairen die bij de hulptroepen

■ Vleugel=480 ruiters
 ■ Bereden cohort=680 infanteristen + 120 ruiters
 ■ Cohort te voet=480 infanteristen
 ■ Verhoogde inzet

hadden gediend kregen bij afzwaaien (het Romeinse burgerschap (als ze dat nog niet hadden), net als hun gezinsleden.

Vanaf het jaar 300 voerden Diocletianus en zijn opvolgers hervormingen door die inspeelden op de evolutie van de vijandelijke legers - die steeds vaker gebruikmaakten van paarden en zeer wendbaar waren - door de infanterie in te krimpen en de cavalerie uit te breiden. Onder Severus Alexander werd de Romeinse cavalerie versterkt met *cataphractii*, zwaar gepantserde ruiters. Ook kwamen er meer bereden infanteristen: halverwege de 3de eeuw steeg het aantal ruiters van 120 naar 726, verdeeld over 22 turmae, waarvoor vermoedelijk gewone legionairs werden 'omgeschoold'. De verhouding tussen ruiters en voetvolk verschoof daarmee van ongeveer 1:10 naar 1:3.

Voor de verdediging van de provincies langs de Rijn voegde keizer Gallienus verschillende eenheden samen: detachementen uit de legioenen, *alae* (hulptroepen te paard) en een steeds

groeiend aantal *numeri*, 'barbaarse' soldaten die langs de grenzen van het Rijk werden geworven en volgens hun eigen tradities streden. Later bracht hij deze troepen over naar Mediolanum (Milaan), waar naast de infanteriedetachementen behoefte was aan een snel interventieleger. Ook de slagorde van het leger evolueerde, waarbij de cavalerie vanaf halverwege de 3de eeuw meer en meer in de voorste linies ging opereren. De officieren en onderofficieren van de cavalerie begonnen een steeds grotere rol in de overkoepelende legerleiding te spelen, mede omdat het Romeinse leger een groeiend aantal Germanen rekruteerde en velen van hen cavalerist waren. Dit had ook invloed op de verdere ontwikkeling van de infanterie, die er steeds meer op was gericht om charges van de vijandelijke zware cavalerie af te slaan.

Belegingen

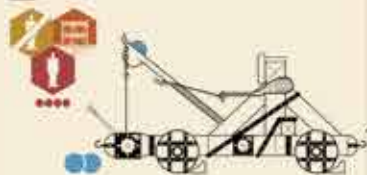
Belegingen waren in de Oudheid complexe operaties. Er werd een groot aantal manschappen op één plaats samengebracht (drie legioenen met hun hulptroepen voor het Beleg van Jeruzalem), die daar relatief lang moesten blijven, wat allerlei problemen voor de bevoorrading opleverde. Om die reden werd een belegering voornamelijk tactisch ingezet, om de vijand te dwingen zich over te geven of te onderhandelen. De Carthager Hannibal waagde zich niet aan langdurige belegeringen, omdat zijn bevoorradingslijnen te zwak waren.

Toch kent de Romeinse militaire geschiedenis enkele belangrijke belegeringen, om te beginnen het mythische Beleg van Veii, 15 km ten noorden van Rome, dat volgens de overlevering 10 jaar duurde, waarna de Etruskische stad in 396 v.C. viel. Waarschijnlijk ging het hier eerder om een regelmatige reeks campagnes tot aan de poorten van de stad

dan om een echte belegering, zoals de Romeinen later uitvoerden bij Syracuse (213-212 v.C.), Carthago (146 v.C.), Alesia (52 v.C.), Perugia (41-40 v.C.) en in het bijzonder Jeruzalem (70 n.C.). Die belegeringen waren zware ondernemingen die, ondanks de inzet van artillerie en allerlei belegeringswapens, vooral bestonden uit het uithongeren van de belegerde stad door de bevoorrading te blokkeren en de watertoevoer af te snijden, totdat de stedelingen zich overgaven of zo verzwakt raakten dat een aanval geen onoverkomelijke problemen meer opleverde. In de tussentijd bouwden de legioenen allerlei constructies rond de muren om de stad te kunnen binnendringen, bijvoorbeeld stormhellingen.

Belangrijkste artilleriewapens

Katapult

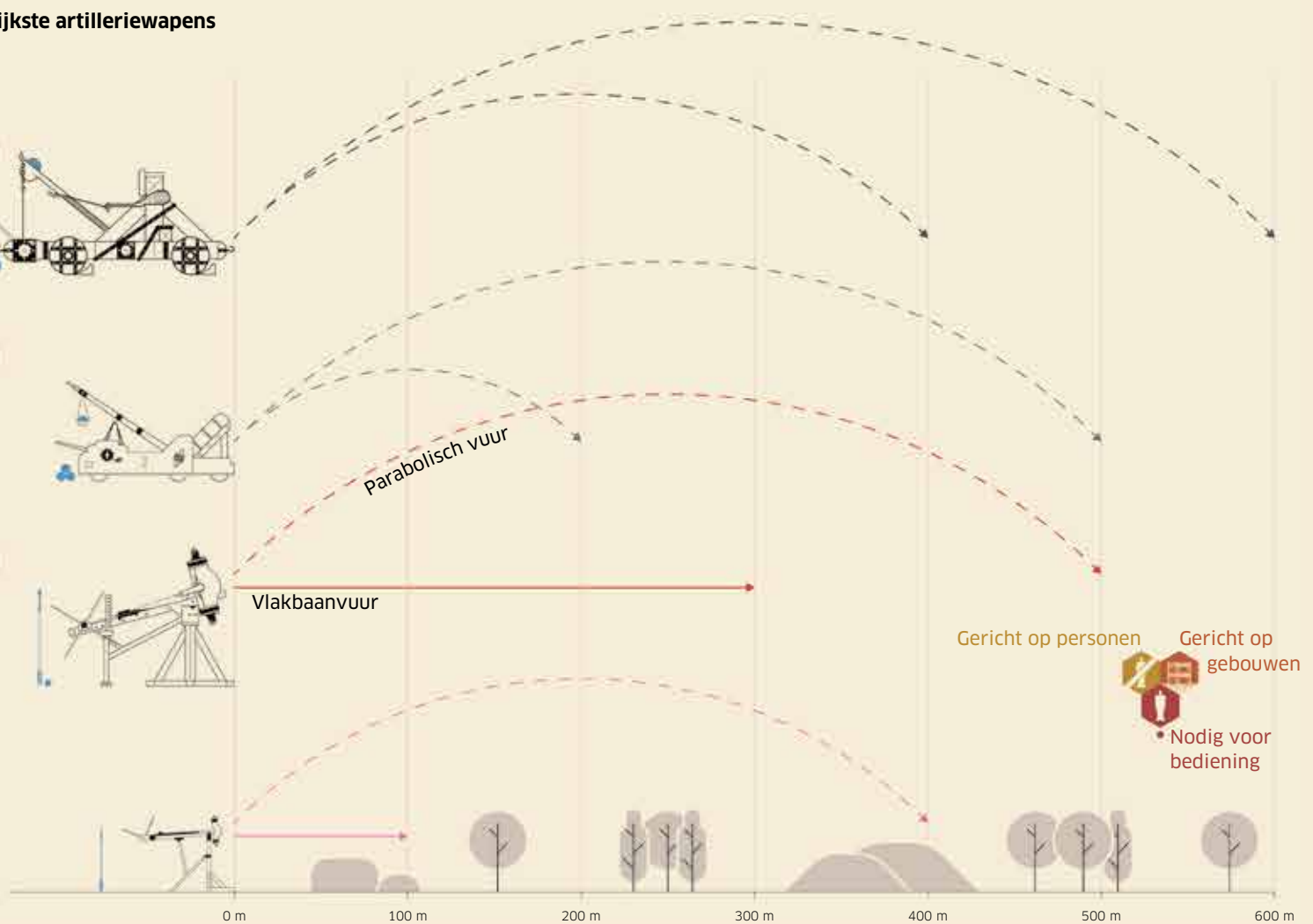
Onager

Ballista

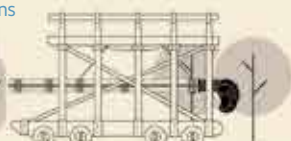
Scorpio

Belangrijkste belegingswapens

- Beschermt eenheden
- Slaat bressen in de vestingwerken
- Ondermijnt vestingwerken
- Vervoert eenheden
- Uitgerust met werpwapens (scorpio en onager)

Stormram

Belegingstoren

Schildpad

Galerij

Helling

Belegering van Jeruzalem in 70 n.C.

Legioen XV
op ca. 5 km

Legioenen V en XII
op ca. 3 km

- Opbouw van kampen
- In stelling brengen van de artillerie
- Grondwerken en aanleg van hellingen
- Aanvalstoren met stormram
- Neerhalen van de muren
- Onderhandelingspogingen
- Moord op Eleazar ben Simon door Johannes van Gischala
- Burgeroorlog
- Brand
- Plundering
- Verwoesting
- Hongersnood

Legioenen X/XV

Legioenen X/XV

Olijfberg

Legioen X
op ca. 2 km

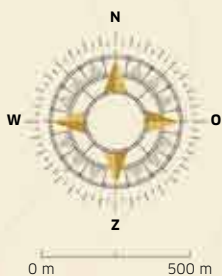
- A.** Paleis van de gouverneur
- B.** Tempel van Herodes
- C.** Burcht Antonia
- D.** Nieuwe stad
- E.** Tweede muur
- F.** Bovenstad
- G.** Benedenstad
- H.** Oude kasteel

Vallei van Hinnom

Dal Josafat

Bouwen in 3 dagen van 8 km vestingmuren en 13 forten om de stad te isoleren

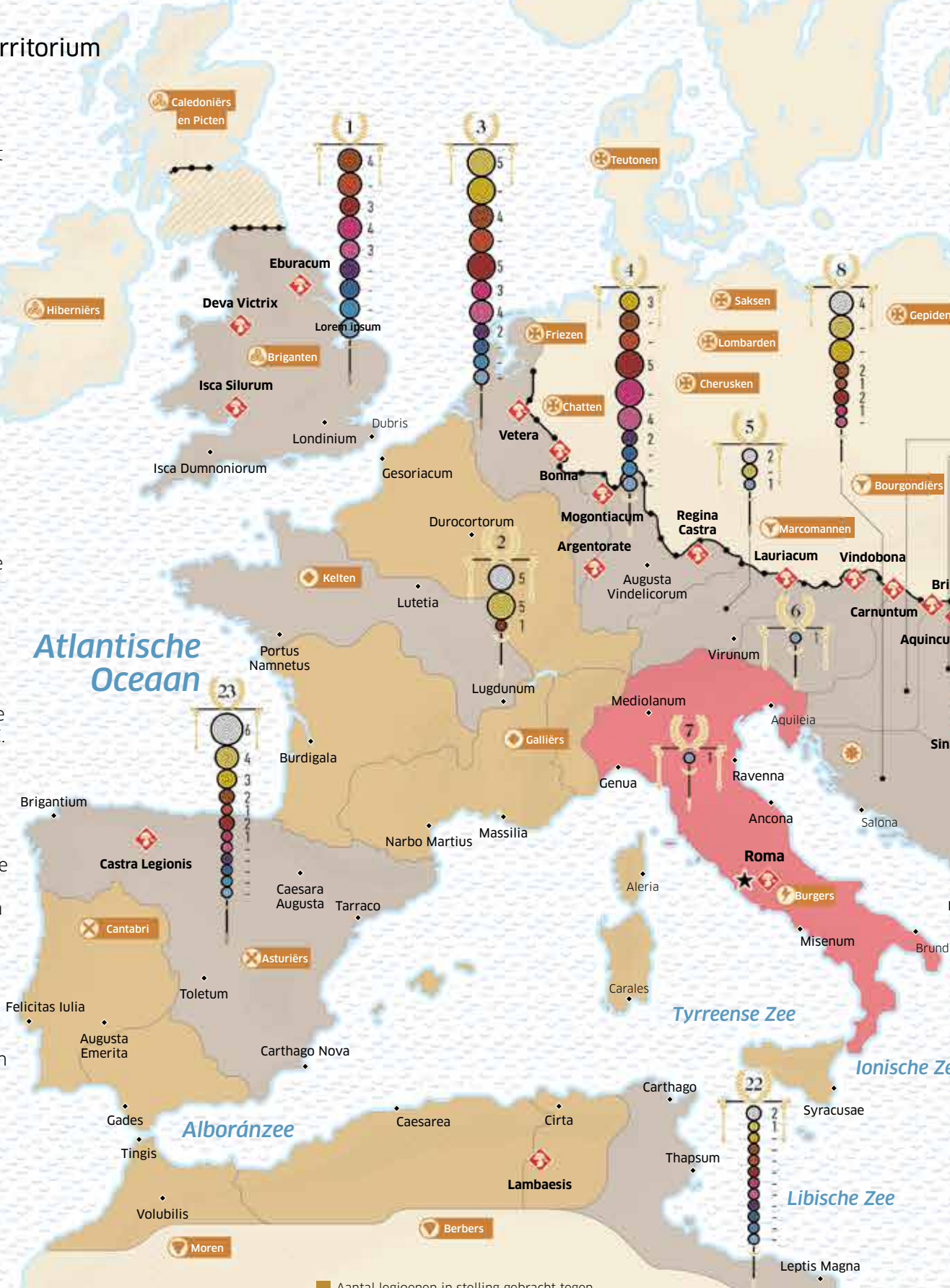
Belegering van ca. 7 maanden - 600.000 inwoners gedood, vermist, tot slaaf gemaakt of verbannen. Simon Bargiora en Johannes van Gischala gevangengenomen en naar Rome gevoerd om daar ter dood gebracht te worden. Jeruzalem volledig verwoest en geplunderd.

Balans

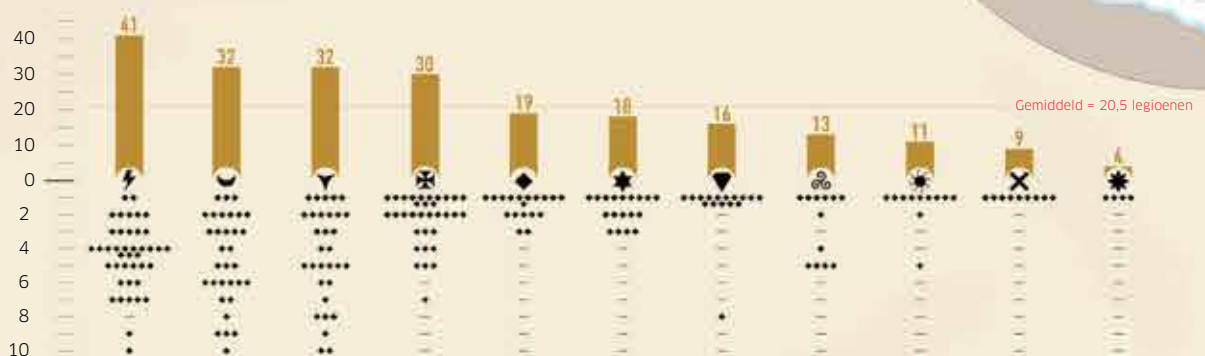
De legioenen en het territorium

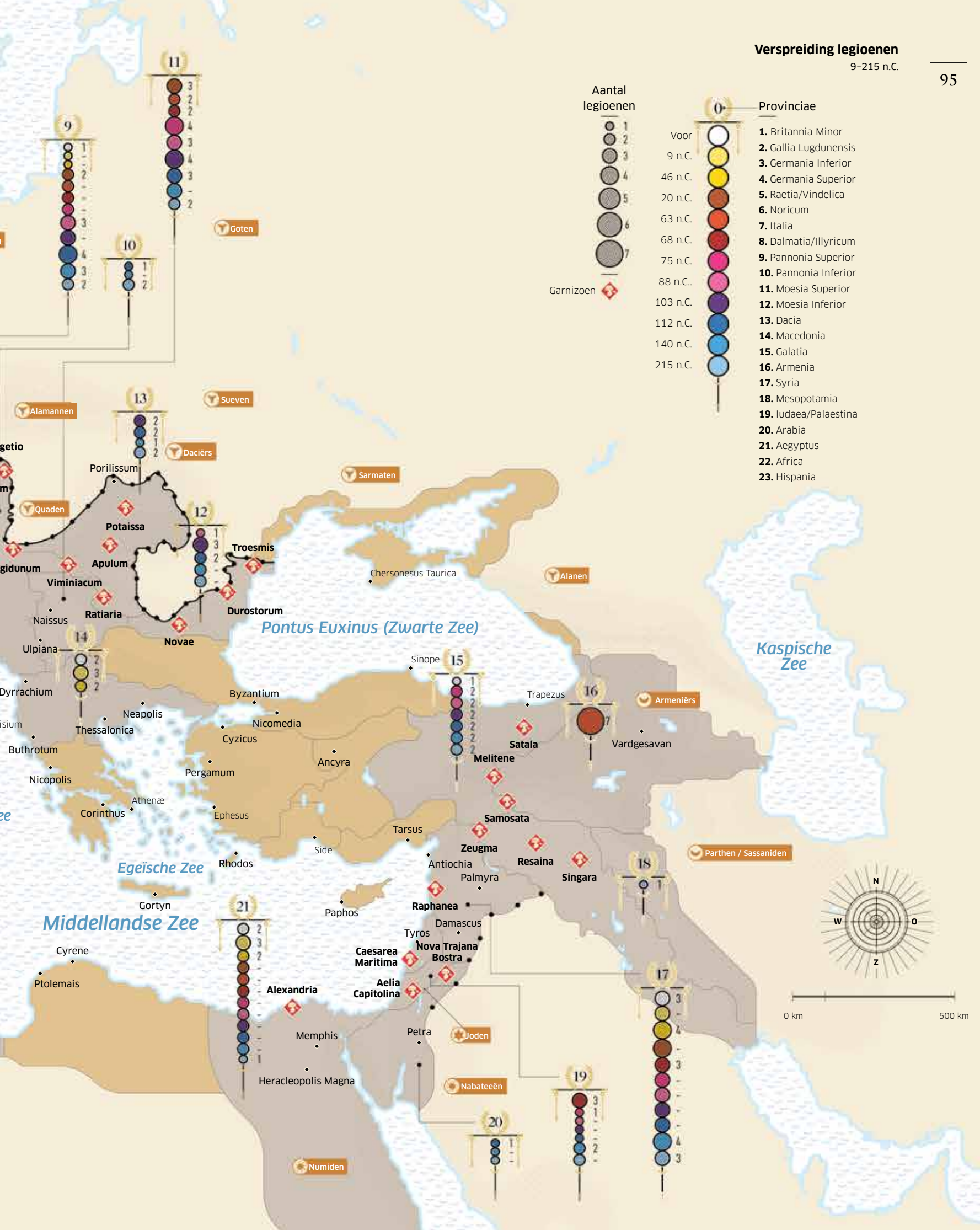
Onder de Republiek gingen de legioenen elk voorjaar op campagne. Tegen de winter werden ze ontbonden, om het jaar daarna weer samen te komen. In de loop van de 3de eeuw v.C., vooral tijdens de Tweede Punische Oorlog, werd er veel meer militaire inzet gevraagd dan de vier consulaire legioenen konden leveren en waren de legers over het algemeen zo ver van Italië dat de soldaten's winters niet naar huis konden. Daarom overwinterden ze steeds vaker op locatie. In de loop van de 2de eeuw v.C. werd dit de normale gang van zaken en noodzaakte het groeiende aantal provincies de Romeinen ook permanente garnizoensplaatsen in te richten. In de 1ste eeuw v.C. leidden de burgeroorlogen, naast de strafexpedities en veroveringsoorlogen, tot een uitbreiding van het aantal legioenen en een verregaande professionalisering. Na 42 v.C. kreeg de jonge Octavianus van zijn collega's binnen het triumviraat, Lepidus en Antonius, de opdracht een groot deel van de legioenen van Caesar te ontbinden en de veteranen in de koloniën te installeren. Dit herhaalde zich in 30 v.C., omdat de vrede na een reeks oorlogen was weergekeerd, de meeste van de inmiddels 60 legioenen moesten worden opgeheven - het was te duur om ze in stand te houden en bovendien vormden ze een politieke bedreiging - en er voor de veteranen een plaats moest worden gevonden. Augustus reduceerde het aantal legioenen tot 18, maar die inkrimping bleek te drastisch: aan het eind van zijn principaat waren het er 25. In daaropvolgende jaren gingen er bij nederlagen complete legioenen verloren (bijv. 3 in 9 n.C.) en werden andere ontbonden (8 in 69 n.C.), maar er werden ook 16 nieuwe legioenen opgericht. In de 2de eeuw schommelde het aantal rond de 30 legioenen, aan het begin van de 3de eeuw waren het er 33.

Veldtochten van de legioenen

■ Aantal legioenen in stelling gebracht tegen...
 ◆ Aantal veldtochten van een legioen tegen...

Aantal legioenen

Provinciae

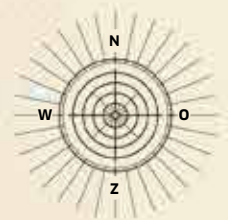
- Voor
- 1. Britannia Minor
 - 2. Gallia Lugdunensis
 - 3. Germania Inferior
 - 4. Germania Superior
 - 5. Raetia/Vindelica
 - 6. Noricum
 - 7. Italia
 - 8. Dalmatia/Illyricum
 - 9. Pannonia Superior
 - 10. Pannonia Inferior
 - 11. Moesia Superior
 - 12. Moesia Inferior
 - 13. Dacia
 - 14. Macedonia
 - 15. Galatia
 - 16. Armenia
 - 17. Syria
 - 18. Mesopotamia
 - 19. Iudaea/Palaestina
 - 20. Arabia
 - 21. Aegyptus
 - 22. Africa
 - 23. Hispania

Pontus Euxinus (Zwarte Zee)

Kaspische Zee

Egeïsche Zee

Middellandse Zee

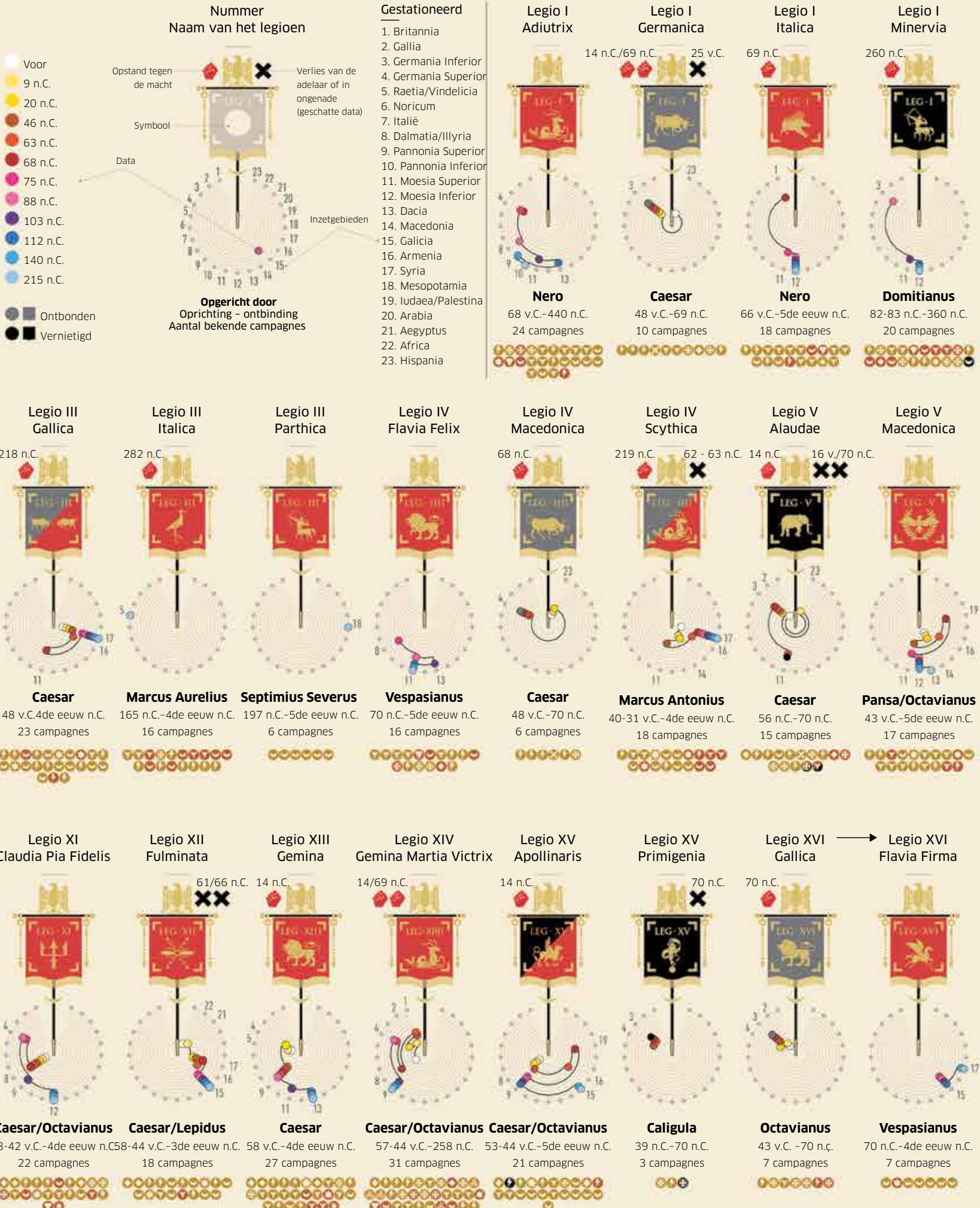
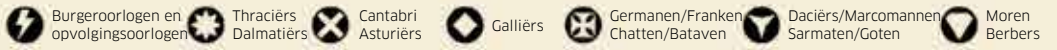
0 km 500 km

Gotten
 Alamannen
 Sueven
 Daciërs
 Sarmaten
 Alanen
 Armeniërs
 Parthen / Sassaniden
 Joden
 Nabateeën
 Numiden

Porilissum
 Potaissa
 Troesmis
 Durostorum
 Chersonesus Taurica
 Sinope
 Trapezus
 Satala
 Vardgesavan
 Melitene
 Samosata
 Zeugma
 Resaina
 Singara
 Antiochia
 Palmyra
 Raphanea
 Tyros
 Nova Trajana
 Bostra
 Caesarea Maritima
 Aelia Capitolina
 Alexandria
 Memphis
 Heracleopolis Magna
 Paphos
 Damascus
 Gortyn
 Cyrene
 Ptolemais

9
 11
 10
 13
 12
 14
 15
 16
 18
 17
 21
 20
 19

Geschiedenis van de 44 legioenen van het Romeinse Rijk

<p>Legio I Parthica</p> <p>Septimius Severus 196 n.C.–360 n.C. 11 campagnes</p>	<p>Legio II Adiutrix 14 v.C./197/260 n.C.</p> <p>Nero 67-70 n.C.–4de eeuw n.C. 23 campagnes</p>	<p>Legio II Augusta</p> <p>Pansa/Octavianus 43 v.C.–407 n.C. 17 campagnes</p>	<p>Legio II Italica Pia Fidelis</p> <p>Marcus Aurelius 165 n.C.–480 n.C. 15 campagnes</p>	<p>Legio II Parthica 312 n.C.</p> <p>Septimius Severus 197 n.C.–5de eeuw n.C. 18 campagnes</p>	<p>Legio II Traiana Fortis 175/232 n.C.</p> <p>Trajanus 101 n.C.–360 n.C. 16 campagnes</p>	<p>Legio III Augusta 238 n.C.</p> <p>Pansa/Octavianus 43 v.C.–5de eeuw n.C. 23 campagnes</p>	<p>Legio III Cyrenaica</p> <p>Marcus Antonius 40-36 v.C.–5de eeuw n.C. 22 campagnes</p>
<p>Legio VI Ferrata</p> <p>Caesar/Pompeius 53-65 v.C.–4de eeuw n.C. 18 campagnes</p>	<p>Legio VI Victrix</p> <p>Octavianus 41 v.C.–5de eeuw n.C. 13 campagnes</p>	<p>Legio VII Claudia</p> <p>Caesar/Octavianus 58-44 v.C.–5de eeuw n.C. 24 campagnes</p>	<p>Legio VII Gemina</p> <p>Galba 68 n.C.–5de eeuw n.C. 7 campagnes</p>	<p>Legio VIII Augusta 14 n.C.</p> <p>Caesar 59 v.C.–4de eeuw n.C. 17 campagnes</p>	<p>Legio IX Hispana</p> <p>Caesar 58 v.C.–161 n.C. 13 campagnes</p>	<p>Legio X Fretensis</p> <p>Octavianus 43 v.C.–274 n.C. 16 campagnes</p>	<p>Legio X Gemina</p> <p>Caesar/Octavianus 58-48 v.C.–4de eeuw n.C. 17 campagnes</p>
<p>Legio XVII (symbool onbekend)</p> <p>Marcus Antonius 41 v.C.–9 v.C. 3 campagnes</p>	<p>Legio XVIII (symbool onbekend)</p> <p>Augustus 41 v.C.–9 v.C. 4 campagnes</p>	<p>Legio XIX (symbool onbekend)</p> <p>Augustus 41 v.C.–9 .Cv. 4 campagnes</p>	<p>Legio XX Valeria Victrix 286 n.C.</p> <p>Octavianus 31 v.C.–296 n.C. 15 campagnes</p>	<p>Legio XXI Rapax 14/89 n.C.</p> <p>Octavianus 41 v.C.–90-91 n.C. 13 campagnes</p>	<p>Legio XXII Deiotariana 92 n.C.</p> <p>Octavianus 30 v.C.–132 n.C. 6 campagnes</p>	<p>Legio XXII Primigenia 132 n.C.</p> <p>Caligula 39 n.C.–360 n.C. 21 campagnes</p>	<p>Legio XXX Ulpia Victrix 258 n.C.</p> <p>Trajanus 105 n.C.–4de eeuw n.C. 21 campagnes</p>

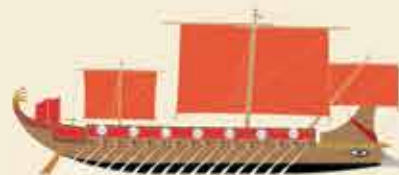
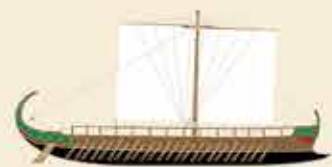
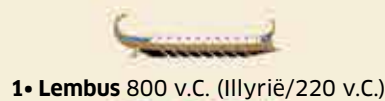
ROME, MARITIEM UIT PRAGMATISME

De Romeinen waren geen zeevarend volk, maar werden door de omstandigheden gedwongen zich met maritieme zaken bezig te houden. Vanaf 311 v.C. benoemde Rome ieder jaar twee magistraten, de *duoviri navales*, die elk het gezag over een klein eskader van tien oorlogsschepen hadden en de piraterij in de Tyrreense Zee moesten bestrijden. Niet lang daarna werden maritieme overwinningen behaald dankzij de inzet van de beroemde vloot van bondgenoot Rhodos. In 306 v.C. sloten Rome en Carthago een verdrag over de afbakening van hun invloedsszones in de Middellandse Zee. Omdat de Romeinen in 264 v.C., bij het uitbreken van de Eerste Punische Oorlog, geen marine hadden moesten ze opnieuw een beroep op hun bondgenoten doen, in dit geval Tarentum, Locri, Velia en Napels, die triremen en pentaconters ter beschikking stelden. Daarna gingen de Romeinen pragmatisch te werk en bouwden een vloot van 100 quinqueremen en 20 triremen, waarmee ze de Puniërs (inwoners van Carthago) uiteindelijk met hun eigen wapens op eigen terrein versloegen. Ondanks het eclatante succes van Lutatius, in 241 v.C., tegen een slecht bewapende en slecht getrainde Punische vloot, bleef Rome in de eerste plaats geconcentreerd op zijn landmacht.

Ook in de 2de eeuw v.C. was de maritieme dominantie van de Romeinen nog steeds afhankelijk van hun Griekse bondgenoten, vooral de vloot van Rhodos. Bevriende stadstaten in Ionië, Fenicië, Pamfylië en Syrië leverden de meeste schepen voor de Romeinse eskaders. Rome bouwde ook zelf wel schepen, maar die werden altijd bemand door bondgenoten, die Griekse en oosterse maritieme technieken hanteerden, bijvoorbeeld in de Bondgenotenoorlog (90-88 v.C.). Na de oorlog tegen koning Mithridates (89-85 v.C.) werd voor het eerst een volwaardige vloot samengesteld. In 67 v.C. overwon Pompeius de piraten die de Middellandse Zee onveilig maakten. Ook tijdens de burgeroorlog tussen Caesar en Pompeius speelden de bondgenoten nog een belangrijke rol, maar na de laatste burgeroorlog, in 30 v.C., richtte Rome permanente zee- en riviervloten in, die overigens nog steeds met buitenlandse matrozen en soldaten werden bemand, soms zelfs met slaven. Geleidelijk werd hun rol overgenomen door vrije mannen en Romeinse burgers.

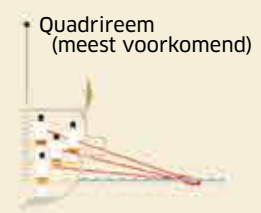
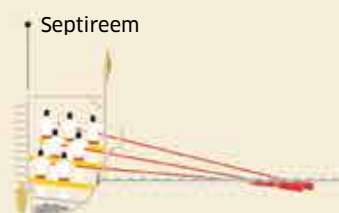
Scheepsoorten

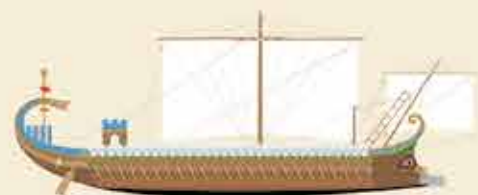
1000 v.C.-500 n.C.

Verskillende opstellingen van de roeibanken

■ Roeibanken ■ Riemen

7• Decere/Trireem 300 v.C. (Rome/260 v.C.)
 ⏪ lengte 38 m ⚖️ ca. 60 t
 ⚓ ⚔️ ⚙️ ⚖️ ⚙️ ⚙️

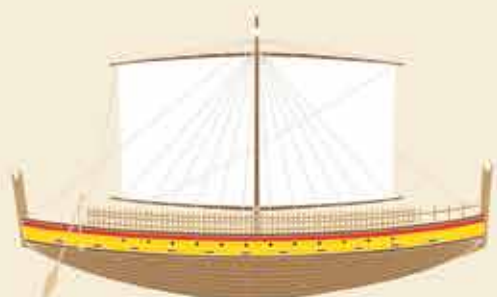
8• Trireem 704 v.C. (Carthago / 250 v.C.)
 ⏪ lengte 40 m ⚖️ ca. 70 t
 ⚓ ⚙️ ⚔️ ⚙️ ⚖️ ⚙️ ⚙️

9• Quadrireem 350 v.C. (Rome/260 v.C.)
 ⏪ lengte 50 m ⚖️ ca. 80 t
 ⚓ ⚔️ ⚙️ ⚙️ ⚖️ ⚙️ ⚙️ ⚙️

10• Quinquereem 400 v.C. (Rome / 68 v.C.)
 ⏪ lengte 58 m ⚖️ 100 t
 ⚓ ⚙️ ⚔️ ⚙️ ⚖️ ⚙️ ⚙️ ⚙️ ⚙️

11• Gaulos 2000 v.C.
 ⏪ lengte ca.40 m ⚖️ ?
 ⚓ ⚙️ ⚖️ ⚙️

11• Corbita 150 v.C.
 ⏪ lengte 55 m ⚖️ ?
 ⚓ ⚙️ ⚖️ ⚙️

Kracht en snelheid

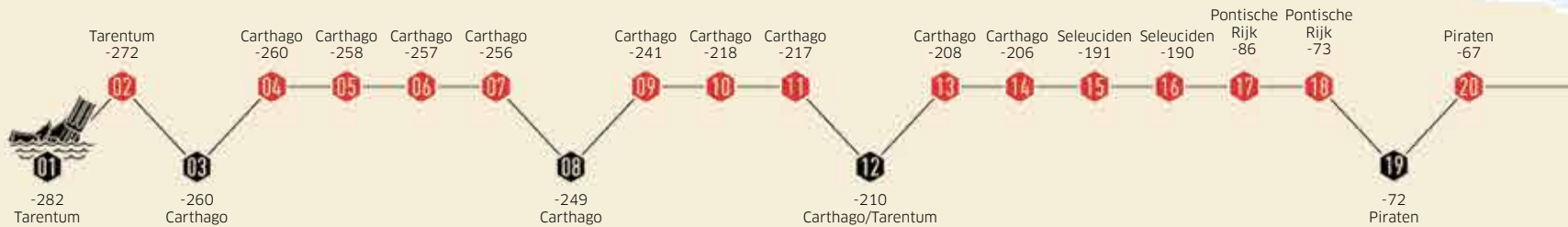
⚓ Kruissnelheid ⚓ Topsnelheid ▶ Steven ● Katapult ■ Schutterstoren ✕ Scorpio/Ballista / Corvus ⚙️ Slooiknie ★ Doorlopende brug

Ship Name	Crew/Features	Speed
Lembus •1	16 soldaat-roeiers	7-14 knopen
Liburna •2	44 roeiers/10 matrozen/ca. 10 soldaten	
Keles •3	23 roeiers/3 matrozen/ca. 10 soldaten	
Penteconter •4	50 roeiers/3 matrozen/ca. 10 soldaten	6-10 knopen
Acturia •5	50 roeiers/3 matrozen/ca. 30 soldaten	ca. 5-8 knopen
Bireem •6	50 roeiers/ca. 10 matrozen/ca. 30 soldaten	
Trireem •7	170 roeiers/25 matrozen/50 soldaten	
Trireem •8	240 roeiers/ca. 10 matrozen/ca. 50 soldaten	ca. 3-8 knopen
Quadrireem •9	230 roeiers/40 matrozen/75 soldaten	ca. 3-8 knopen
Quinquereem •10	300 roeiers/50 matrozen/130 soldaten	

Belangrijkste Romeinse zeeslagen

■ Romeinse overwinning
 ■ Romeins verlies
 ■ Burgeroorlog

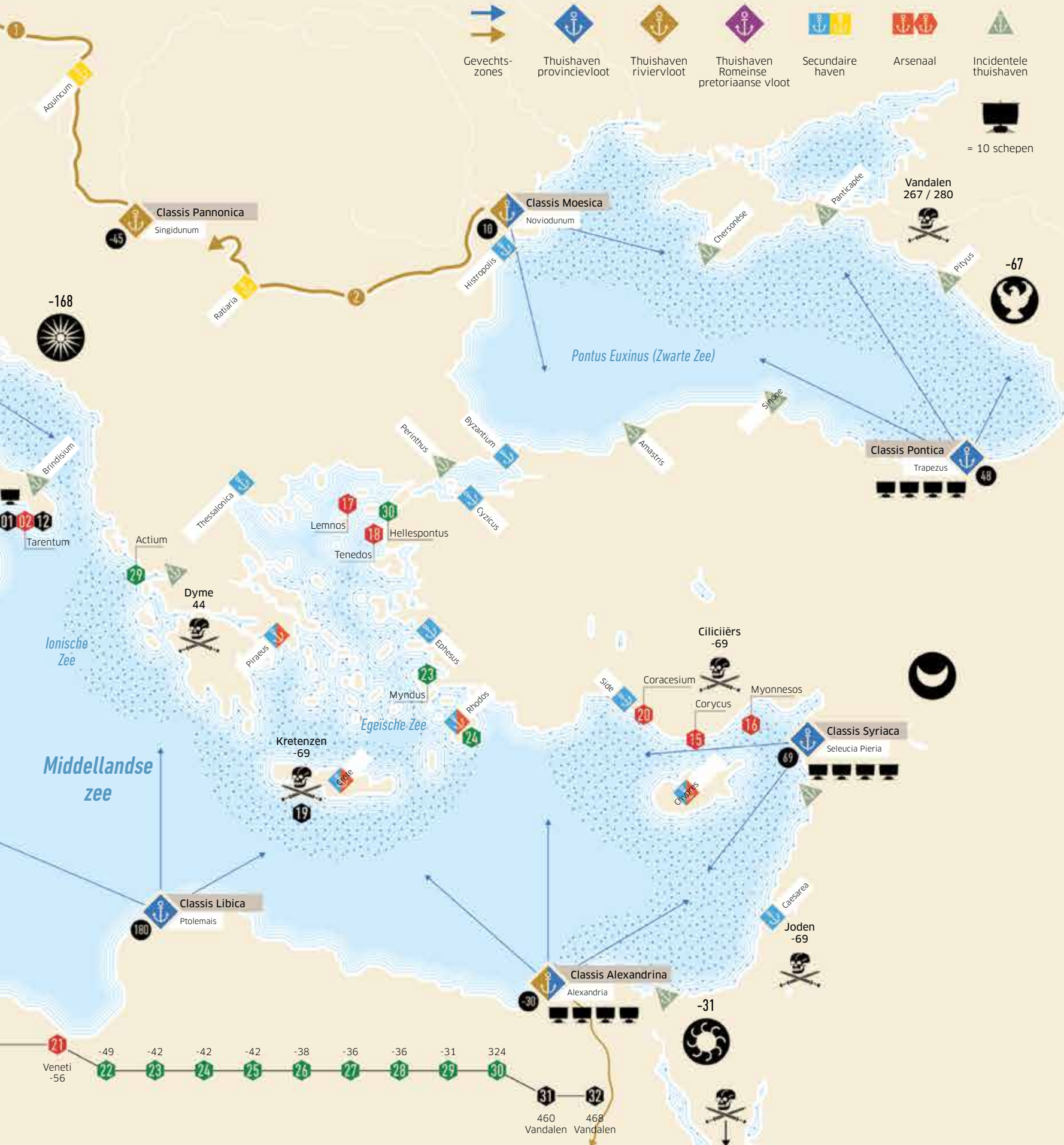

Controle over de zeeën en omvang van de vloot

150 n.C.

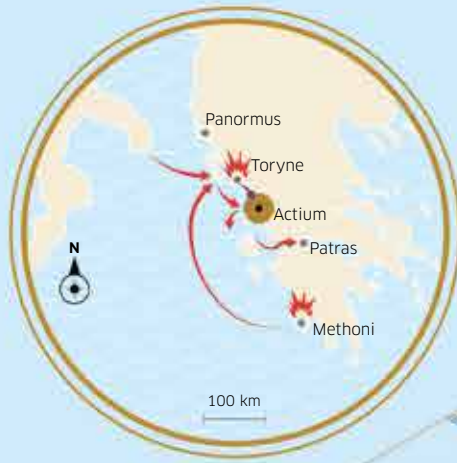
Naam - XXX		Vijandelijke zeemachten en data van hun nederlagen					
	Piraten en datum overmeestering						

							= 10 schepen

Slag bij Actium

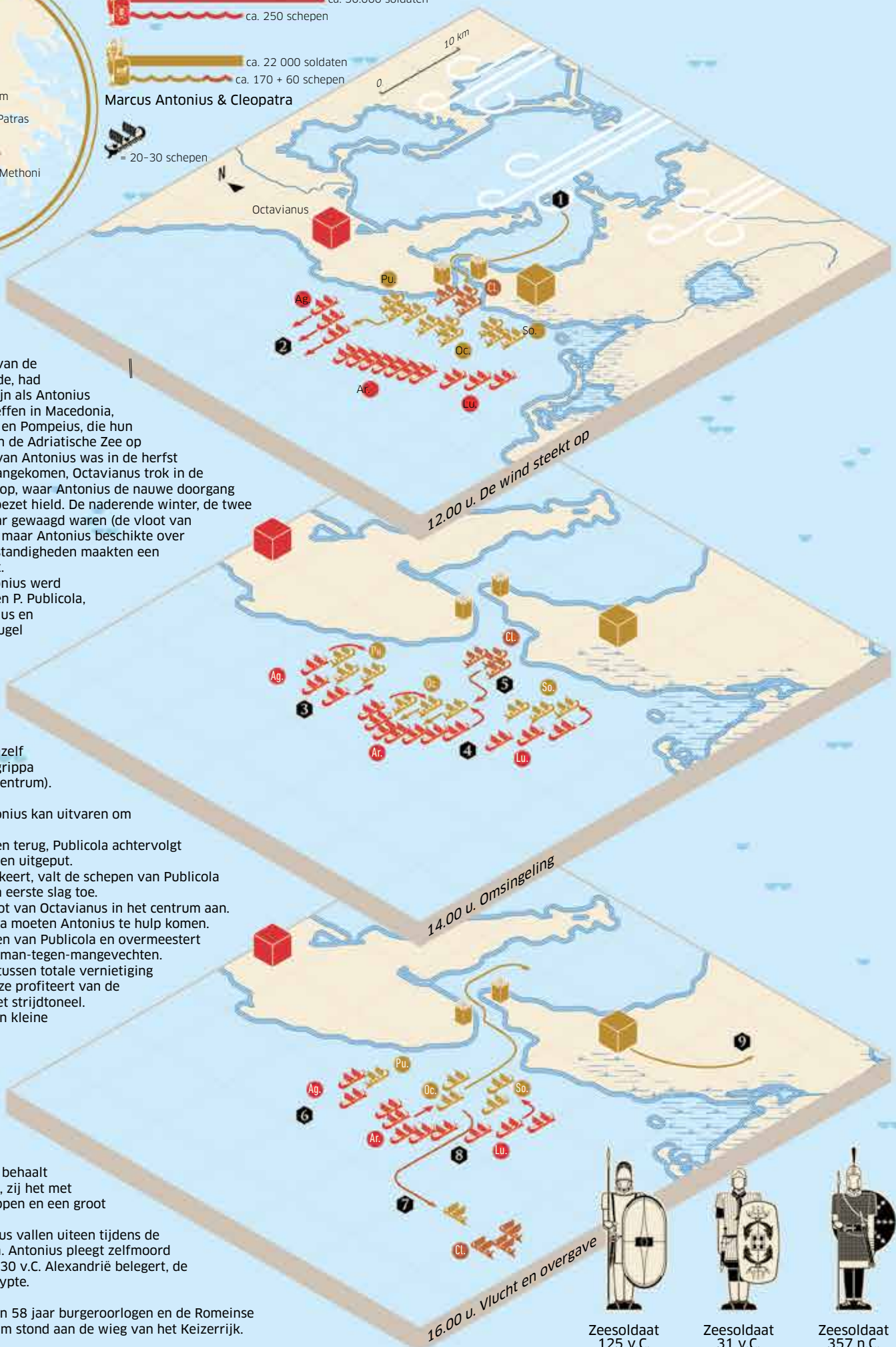
2 september 31 v.C.

Octavianus & Agrippa
 ca. 36.000 soldaten
 ca. 250 schepen

Marcus Antonius & Cleopatra
 ca. 22 000 soldaten
 ca. 170 + 60 schepen

Octavianus
 = 20-30 schepen

Deze zeeslag, die het eind van de laatste burgeroorlog inluidde, had ook een veldslag kunnen zijn als Antonius had aangestuurd op een treffen in Macedonia, naar voorbeeld van Caesar en Pompeius, die hun geschil aan de overkant van de Adriatische Zee op land uitvochten. Het leger van Antonius was in de herfst van 32 v.C. al in de regio aangekomen, Octavianus trok in de zomer van 31 naar Actium op, waar Antonius de nauwe doorgang naar de Ambracische Golf bezet hield. De naderende winter, de twee strijdmachten die aan elkaar gewaagd waren (de vloot van Octavianus was iets groter, maar Antonius beschikte over grotere schepen) - alle omstandigheden maakten een confrontatie onvermijdelijk. De rechtervleugel van Antonius werd aangevoerd door hemzelf en P. Publicola, het centrum door M. Octavius en M. Insteius, en de linkervleugel door C. Sosius.

De vloot van Octavianus stond onder bevel van hemzelf en M. Lurius (rechtvl.), Agrippa (linkervl.) en L. Arruntius (centrum).

1. De wind is afromig, Antonius kan uitvaren om de strijd aan te gaan.
2. Agrippa trekt zijn schepen terug, Publicola achtervolgt hem, maar zijn mannen raken uitgeput.
3. Agrippa maakt rechtsomkeert, valt de schepen van Publicola aan en brengt Antonius een eerste slag toe.
4. Tegelijkertijd valt de vloot van Octavianus in het centrum aan.
5. De schepen van Cleopatra moeten Antonius te hulp komen.
6. Agrippa entert de schepen van Publicola en overmeestert deze in een reeks bloedige man-tegen-mangevechten.
7. Cleopatra heeft de keus tussen totale vernietiging en teruggaan naar Egypte; ze profiteert van de gunstige wind en verlaat het strijdtoneel. Antonius volgt haar met een kleine vijftig schepen.

8. De resterende schepen van Antonius worden in de grond geboord. Octavianus behaalt een klinkende overwinning, zij het met verlies van 2500 manschappen en een groot aantal schepen.
9. De legioenen van Antonius vallen uiteen tijdens de lange mars naar Macedonia. Antonius pleegt zelfmoord wanneer Octavianus in juli 30 v.C. Alexandrië beleegert, de machtige hoofdstad van Egypte.

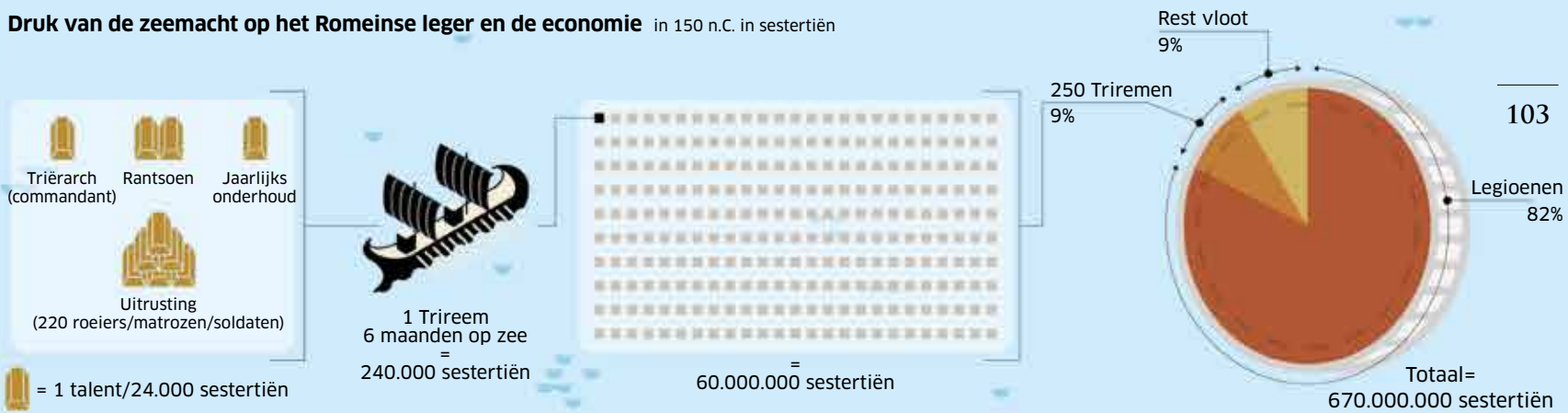
Hiermee kwam een eind aan 58 jaar burgeroorlogen en de Romeinse Republiek. De Slag bij Actium stond aan de wieg van het Keizerrijk.

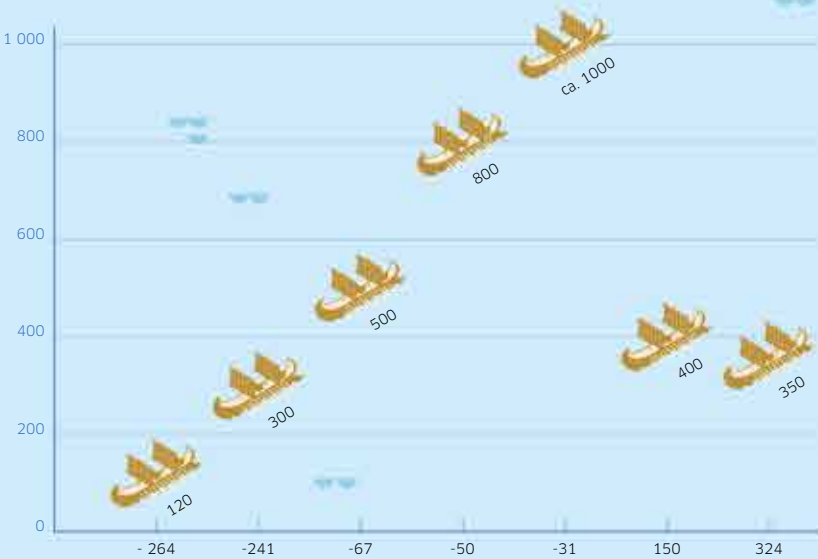
Zeesoldaat 125 v.C.

Zeesoldaat 31 v.C.

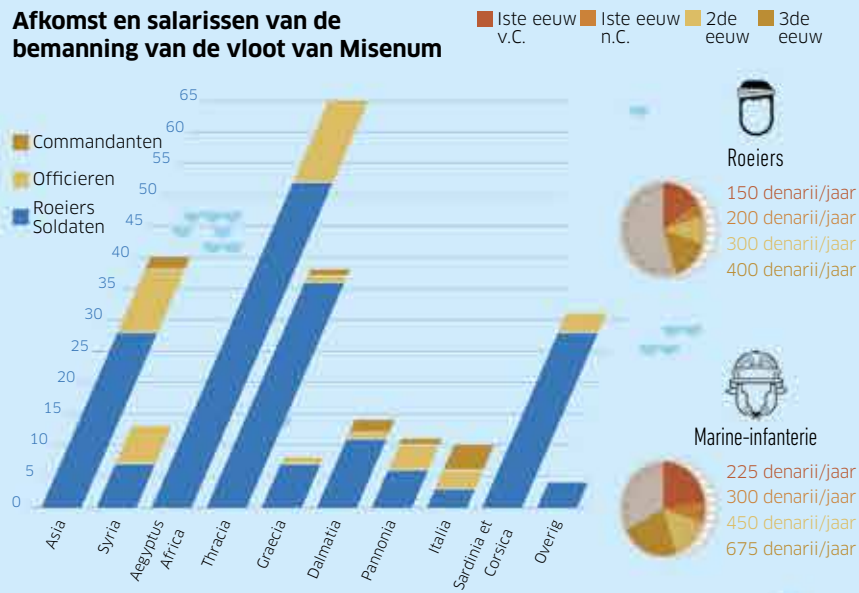
Zeesoldaat 357 n.C.

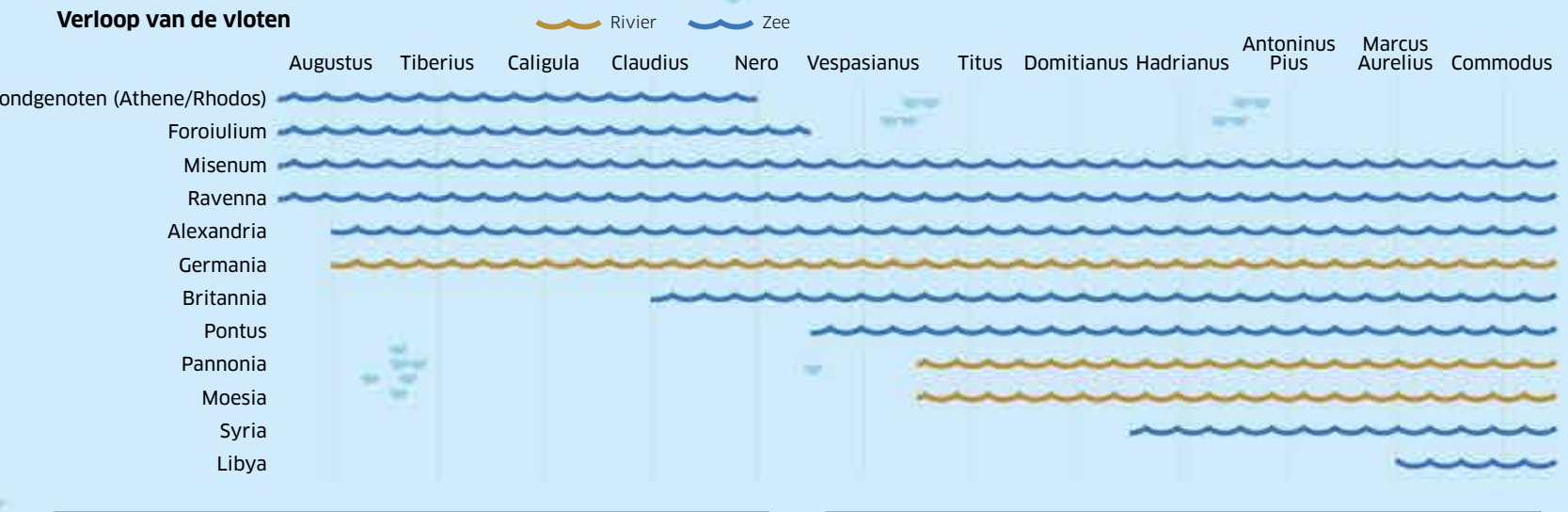
Ontwikkeling aantal schepen (alle types)

Afkomst en salarissen van de bemanning van de vloot van Misenum

Verloop van de vloten

Toen de vrede in Rome en het Middellandse Zeegebied was hersteld kregen de vloten een permanent karakter. Tot aan het bewind van Nero maakten de oude bondgenoten nog deel uit van de Romeinse vloot, daarna opereerde de keizerlijke marine autonoom, ook al werden de bemanningen nog vaak in 'maritieme' provincies geworven. De grote marinehavens waren Misenum en Ravenna, daarnaast werden er vlooteenheden in andere provincies aan de Middellandse Zee (Syrië, Egypte, Africa) en in Bretagne gestationeerd en permanente detachementen aan havenplaatsen toegewezen (bijvoorbeeld Caesarea Maritima in Judea of Ptolemaïs in Cyrenaica, het huidige Libië).

De rivierloten concentreerden zich op het stroomgebied van de Rijn (Germania) en de Donau (Pannonië en Moesië). Langs de Eufraat zijn nooit permanente vlooteenheden gestationeerd, hoewel het leger daar wel behoefte aan had; deze rivier is stroomopwaarts altijd slecht bevaarbaar geweest en de inzet van trekschuiten was te arbeidsintensief en tijdrovend. Op campagnes tegen de Parthen trokken detachementen matrozen met de legioenen mee en werden er ter plaatse schepen gebouwd voor het vervoer van de troepen en hun uitrusting.